

კ ე რ მ ა ნ უ მ ა რ ც ი

კონსტიტუციური მართლმსაჯულების

ღამკვიდრება

კონსტიტუციური მართლმსაჯულების

გამოცემულია აშშ-ის საერთაშორისო გან-
ვითარების სააგენტოს (USAID) და მერილენ-
დის უნივერსიტეტის IRIS Center-ის ფინანსური
მხარდაჭერით (კონტრაქტი №114-C-00-01-11136-
00). გამოცემაში გამოთქმული მოსაზრებები
ეკუთვნით მათ ავტორებს და შესაძლოა არ
ემთხვეოდეს USAID-ის თვალსაზრისს.

Published with the financial support of the United States Agency for International Development (USAID) through the IRIS Center at the University of Maryland (contract #114-C-00-01-11136-00). Any opinions expressed in this publication are those of author(s) and do not necessarily reflect the views of the USAID.

თავი მეორე

საკონსტიტუციო სასამართლოს პროცედურები

მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოების ყურადღება ძირითადად გამახვილებულია ადამიანის უფლებების ან სახელისუფლებო ორგანოებს შორის დავების თაობაზე სასამართლოს მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილებების შინაარსზე, უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლოს სტრუქტურასა და სამართალწარმოებასთან დაკავშირებული საკითხები არანაკლებ მნიშვნელოვანია, რადგან ისინი დიდ გავლენას ახდენს ამ ინსტიტუტის ბუნებაზე და ხშირად განსაზღვრავს კიდევ კონკრეტული საქმის შედეგებს. გაერთიანების თავისუფლების შესახებ 1971 წელს საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებით ერთმნიშვნელოვნად ნათელი გახდა, რომ იგი ადამიანის უფლებებს დაიცავდა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ის ფაქტორი, რამაც საბჭო საფრანგეთში რეალურ, ძლიერ ძალად გადააქცია იყო 1974 წლის რეფორმა, რომელმაც სამოც პარლამენტის წევრს და სენატორს „კონსტიტუციური სარჩელის აღძვრის უფლება“ მიანიჭა.¹

აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების საკონსტიტუციო სასამართლოები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან სტრუქტურულ და პროცესუალურ საკითხებში, თუმცა მათ საერთო ნიშან-თვისებებიც ახასიათებთ. ამ თავში განვიხილავთ ზოგიერთ ამ საერთო საკითხს და ასევე გამოვყოფთ ზოგიერთ მნიშვნელოვან თავისებურებას.

რატომ სპეციალური ტრიბუნალი?

კონსტიტუციური კონტროლის წინააღმდეგობით სავსე ისტორიისა და მოსამართლეთა სამართალშემოქმედებისადმი ძლიერი უნდობლობის გათვალისწინებით არც ერთ ყოფილ კომუნისტურ ქვეყნას არ ჰქონდა დიდი სურვილი საერთო სასამართლოებისათვის, თუნდაც მხო-

ლოდ უზენაესი სასამართლოებისათვის, მიეცა ისეთი დიდი ძალაუფლება, როგორც კონსტიტუციური კონტროლი და კანონმდებლობის გაუქმება იყო.² ეს ხომ ნამდვილად დიდი ძალა იქნებოდა, თუ გავითვალისწინებთ, რომ სამართლებრივი აქტების გაუქმებასთან ერთად კონსტიტუციური ტრიბუნალების უმეტესობა აღჭურვილი იყო ისეთი მნიშვნელოვანი უფლებამოსილებით, როგორიცაა ხელისუფლების განშტოებათა შორის დაკების, ადამიანის უფლებათა დარღვევის ფაქტების, არჩევნების კანონიერებისა და მაღალი თანამდებობის პირთა იმპიჩმენტის საფუძვლიანობის განხილვა.

ამ საკითხზე გავლენა იქონია გერმანიისა და დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნების სპეციალურ საკონსტიტუციო სასამართლოებსა და მოსამართლეებთან დაკავშირებულმა გამოცდილებამ. 1990-იანი წლებისათვის დასავლეთ ევროპის ქვეყნების უმრავლესობაში უკვე ათწლეულების განმავლობაში არსებობდა კონსტიტუციური კონტროლის ინსტიტუტი და თითქმის ყველგან ამ უფლებამოსილებას სპეციალური საკონსტიტუციო სასამართლო ასორციელებდა, რომელიც გამიჯნული იყო საერთო სასამართლოების სისტემიდან. ამასთანავე, ეს სპეციალური ტრიბუნალები წარმატებულად საქმიანობდნენ. აღმოსავლეთ და ცენტრალური ევროპის ახალშექმნილ დემოკრატიებს იგივე სამოქალაქო სამართლებრივი ტრადიციები ჰქონდათ, რაც დასავლეთ ევროპელებს. საბჭოთა პერიოდის ულიმდამო ათწლეულების შემდეგ ყველა ამ ქვეყანას დიდი სურვილი გაუჩნდა ერთიანი დიდი ევროპის ნაწილი გამხდარიყო. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ეს ქვეყნები არცთუ კარგად იცნობდნენ კონსტიტუციური კონტროლის ამერიკულ სისტემას. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივი იყო, რომ ისინი ევროპულ მოდელს აირჩევდნენ.

ზოგიერთ ამ ქვეყანაში სპეციალური ტრიბუნალის შექმნა დამატებითი მიზეზებითაც იყო განპირობებული. ერთპალატიანი წარმომადგენლობითი ორგანოების შექმნამ წარმოშვა საკანონმდებლო უმრავლესობის დაბალანსების ალტერნატიული ინსტრუმენტების აუცილებლობა.³ ამ ამოცანიდან გამომდინარე, ამერიკული მოდელი, რომელიც არ ითვალისწინებს კონსტიტუციური სარჩელების (მათ შორის საკანონმდებლო უმცირესობების მიერ)⁴ წარდგენას, განსაკუთრებით შეუსაბამო აღმოჩნდა. საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის კვაზისაკანონმდებლო ფუნქციის მინიჭებას სერიოზული თეორიული და პრაქტიკული სიძნელებები ახლდა თან. საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს მხოლოდ კანონსა და კონსტიტუციაზე დაყრდნობით, მაშინ როდესაც საკანონმდებლო ორგანო გადაწყვეტილებას იღებს ზოგად პოლიტიკურ დოქტრინებსა და პროგრამებზე

დაყრდნობით. სასამართლოსათვის ასეთი უფლებამოსილების მინიჭება ასევე საფრთხეს უქმნის მის ლეგიტიმურობას და აღიარებას, რადგან, თუ იგი აღიქვას როგორც მეორე საკანონმდებლო პალატა, იგი „პოლიტიკურობის“ მოტივით თავდასხმის ობიექტი გახდება, იმ შემთხვევებშიც კი, როდესაც ტრიბუნალი გადაწყვეტილებას მხოლოდ სამართლებრივ საფუძველზე მიიღებს.

საერთო სასამართლოთა მოსამართლეებისათვის გვერდის ავლა კონსტიტუციური კონტროლის სისტემის დამკვიდრებისას განპირობებულია იმითაც, რომ სამოქალაქო სამართლის მოსამართლეების ბიუროკრატიული სიმხდალე ხელს უშლის მათ⁵ ფართოდ და შემოქმედებითად მიუდგნენ კონსტიტუციის განმარტებას. ევროპის საბჭოს 1993 წლის კვლევამ ეს საკითხი უფრო დელიკატურად განსაზღვრა:

„თუ სახელმწიფოს სურს თავისი სამართლის სისტემაში საკონსტიტუციო ოურისდიქციის შემოღება და ეს პირველად ხორციელდება მის ისტორიაში ახალი კონსტიტუციის მიღების გამო, მიზანშეწონილია საკონსტიტუციო საკითხების გადაწყვეტა მიენდოს სპეციალურ ინსტიტუტს, რომელიც გარკვეულწილად საერთო სასამართლოებზე მაღლა იდგება. ამის მიზეზი ის არის, რომ ასეთ ქვეყნებში შეიძლება საერთო სასამართლოების მოსამართლეებს არ ჰქონდეთ სათანადო წვრთნა ვაკლილი ან უბრალოდ არ იყვნენ კონსტიტუციური საკითხების გადაწყვეტას მიჩვეული.“

ახალი სასამართლოს ჩამოყალიბებას ტექნიკური მიზეზებიც ჰქონდა. პირველ რიგში, განსახილველი საკითხები – ხელისუფლება, კონსტიტუციურობა, ადამიანის უფლებები – უნდა გადაწყდეს საბოლოოდ და მუდმივად და სავალდებულო უნდა იყოს ყველასათვის. სამოქალაქო სამართალს კი ასეთი ფორმალური პრეცედენტული ეფექტი არ ახასიათებს, იგი მხოლოდ საქმის მონაწილე მხარეთა უფლებებს განსაზღვრავს.

კიდევ ერთი ფაქტორი, რომელმაც, როგორც ჩანს, საბოლოოდ განაპირობა სპეციალური ტრიბუნალის მოდელის არჩევა, ის არის, რომ ყველა ამ ქვეყანაში, ალბათ, უნგრეთისა და პოლონეთის გარდა, საერთო სასამართლოების მოსამართლეთა კორპუსი ფაქტობრივად კომუნისტური რეჟიმის ნაწილი იყო, რამაც 1989 წლის შემდეგ გამოიწვია მათი დისკრედიტაცია და ხალხის მხრიდან მათდამი უნდობლობის ზრდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ სპეციალური ტრიბუნალის ჩამოყალიბების იდეას ერთსულოვნად არ უჭერდნენ მხარს და ზოგან იგი გარკვეულ წინააღმდეგობებს წააწყდა. ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად, ყოფილ საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში, უზენაესი სასამარ-

თლო შეეცადა მიეღო საკონსტიტუციო კონტროლის იურისდიქცია, მაგრამ დამარცხდა. ეს ცდა ესტონეთში წარმატებით განხორციელდა, მაგრამ ეს განპირობებული იყო არა ფილოსოფიური, პოლიტიკური თუ ისტორიული ფაქტორებით, არამედ ეკონომიკურით.⁷ თუმცა, როგორც ამას ქვემოთ ვნახავთ, ზოგ ქვეყანაში საერთო სასამართლოები მთლიანად არ ჩამოუშორებიათ კონსტიტუციური კონტროლის პროცესისაგან.

რას აკეთებს საკონსტიტუციო სასამართლო?

ევროპული საკონსტიტუციო სასამართლოს ბუნება ვლინდება იმ საკითხთა წრეში, რომელსაც იგი განიხილავს, მის გადაწყვეტილებებში, სხდომების სიხშირესა და იმაში, თუ ვის აქვს საკონსტიტუციო სასამართლოში სარჩელის შეტანის უფლება. ამ საკითხთა უძრავლესობაში ევროპული საკონსტიტუციო სასამართლო ძალიან განსხვავდება ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოსაგან.

განსახილველი საკითხები

სხვადასხვა ქვეყანას შორის არსებული განსხვავების მიუხედავად, იმ საკითხთა წრე, რომელიც საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების სფეროში შედის,⁸ შეიძლება შემდეგ ნაწილებად დაიყოს:

1. ეროვნული და ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოთა⁹ მიერ მიღებული კანონების, დეკრეტებისა და სხვა ნორმატიული აქტების კონსტიტუციასთან შესაბამისობის საკითხი, განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, თუ ისინი ადამიანის უფლებებს ეხება;¹⁰
2. შიდა სამართლის ნორმების საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან შესაბამისობის საკითხი, როდესაც ასეთი ხელშეკრულებები კონსტიტუციურად შიდა კანონმდებლობაზე მაღლა დგას;¹¹
3. დავა კომპეტენციასა და სხვა საკითხებზე ეროვნულ და ადგილობრივ ორგანოთა შორის, ასევე ეროვნულ ორგანოთა შორის;¹²
4. არჩევნებისა და რეფერენდუმის კონსტიტუციურობის საკითხები;¹³
5. პრეზიდენტისა და სხვა აღმასრულებელ მოხელეთა იმპიჩმენტისა და გადაყენების საკითხი;¹⁴
6. პოლიტიკური პარტიების კონსტიტუციურობის საკითხი.¹⁵

აღსანიშნავია, რომ ყველა სასამართლოს არა აქვს ჩამოთვლილი საკითხების განხილვის უფლებამოსილება, მაგრამ ყველას აქვს ამ საკითხთა გარკვეული ნაწილის განხილვის უფლება. ყველაზე გავრცელებუ-

ლი საკითხები, რომლებსაც საკონსტიტუციო სასამართლო განიხილავს, არის ეროვნული კანონმდებლობის კონსტიტუციურობა, საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან მისი შესაბამისობა, საარჩევნო საკითხები და არაკომპეტენტურობისა თუ კანონდარღვევისათვის მაღალი თანამდებობის პირთა იმპიჩმენტი.¹⁶ ზოგიერთი საკონსტიტუციო სასამართლო აგრეთვე უფლებამოსილია განიხილოს ხელშეკრულების კონსტიტუციურობის საკითხი მხოლოდ მის რატიფიცირებამდე.¹⁷ საარჩევნო საკითხებში იურისდიქცია, რომელიც მოიცავს არჩევნების შედეგების შესახებ საჩივრების განხილვას,¹⁸ ზოგ შემთხვევაში ასევე ეხება რეფერენდუმსა და საკანონმდებლო ინიციატივას.¹⁹ რუმინიეთში იგი აგრეთვე ვულისხმობს არჩევნების შედეგების რეგულარულ დამტკიცებას.²⁰ გერმანიის მაგალითის მიხედვით, ზოგი სასამართლო ასევე განიხილავს პარტიებისა და სხვა გაერთიანებების კონსტიტუციურობის საკითხს²¹ და სწორედ მათ შეუძლიათ გადაწყვიტონ, უნდა მიეცეთ პარტიებსა და გაერთიანებებს არსებობის უფლება თუ არა.²²

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ საკითხთა უმრავლესობის შემთხვევაში, საკონსტიტუციო სასამართლოს არა აქვს დისკრეციული უფლება უარი განაცხადოს გადაწყვეტილების გამოტანაზე, ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოსაგან განსხვავებით, რომელიც ფაქტობრივად მთლიანად აკონტროლებს განსახილველ საქმეთა რაოდენობას. ეს შეზღუდვა ეხმიანება ევროპულ ტრადიციას, რომელიც იმდენად არ ენდობა მოსამართლეებს, რომ ასეთი დისკრეციული უფლებამოსილება მიანიჭოს.²³ კონცენტრირებული კონტროლის ევროპული სისტემის კიდევ ერთი თავისებურება ისაა, რომ, თუ საკონსტიტუციო სასამართლო არ გადაწყვეტს საკითხს, მაშინ მას ვერც ერთი სხვა სასამართლო ვერ გადაწყვეტს. ევროპისაგან განსხვავებით, ამერიკის შეერთებულ შტატებში, თუ უზენაესი სასამართლო უარს განაცხადებს საქმის განხილვაზე, შტატის უმაღლესი სასამართლო ან ფედერალური სააპელაციო სასამართლო გადაწყვეტს მას შესაბამისი ტერიტორიული იურისდიქციის მიხედვით.

შემდგომში ჩვენ ვნახავთ, რომ არსებითად სასამართლოები ხშირად ცდილობდნენ სხვადასხვა საშუალებით თავი აერიდებინათ ზოგიერთი საქმის განხილვისათვის, მაგრამ, როგორც წესი, კონტინენტური პრაქტიკის შესაბამისად, საკონსტიტუციო სასამართლომ უნდა განიხილოს ყველა საკითხი, რომელიც დადგენილი პროცედურის დაცვით არის წარმოდგენილი.

გადაწყვეტილების ფორმები

გადაწყვეტილებები სამართლის ნორმების შესახებ

ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო არის ჩვეულებრივი უზენაესი სააპელაციო ინსტანცია, რომელიც, რამდენიმე განსაკუთრებული შემთხვევის გარდა,²⁴ შეზღუდულია სასამართლო დავებზე სააპელაციო საჩივრების განხილვით. თითქმის ყველა შემთხვევაში გადაწყვეტილებებს თან ერთვის კონკრეტულ მოსამართლეთა განმარტებითი ბარათი და განსხვავებული თუ საწინააღმდეგო მოსაზრება, რომლითაც მათ სურთ ხაზი გაუსვან თავიანთ პოზიციას. დავის გადაჭრა სასამართლოს ერთადერთი ლეგიტიმური მიზანია, ხოლო თუ წარმოიშვა კონსტიტუციური საკითხი, მას გადაწყვეტენ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს აუცილებელია დავის გადასაჭრელად. სასამართლოს მიაჩნია, რომ კანონმდებლობის კონსტიტუციური კონტროლი იმდენად დელიკატური საკითხია, რომ კონსტიტუციურობის განხილვა უნდა მოხდეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც დავის სხვაგვარად გადაწყვეტა შეუძლებელია.²⁵

ევროპის ახალი საკონსტიტუციო სასამართლოები, ამერიკის შეერთებული შტატების სასამართლოსაგან განსხვავებით, არ განიხილავენ და არ წყვეტენ კონკრეტულ ფაქტობრივ დავებს – ეს საერთო სასამართლოების ფუნქციაა. სპეციალური საკონსტიტუციო სასამართლოების შექმნის მიზანი იყო ისეთი კონსტიტუციური საკითხების გადაწყვეტა, რომლებიც შეიძლება წამოიჭრას მრავალ სხვადასხვა კონტექსტში, რასაც არაფერი აქვს საერთო ჩვეულებრივ დავებთან.

საკონსტიტუციო სამართალწარმოებაში ჩვეულებრივი დავები მხოლოდ ერთ შემთხვევაში იჩენს თავს: როდესაც საერთო სასამართლო საქმის განხილვისას კონსტიტუციურ საკითხს აწყდება. ასეთ შემთხვევაში იგი შეიძლება ვალდებულიც იყოს ამ საკითხით საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართოს. ასეთი მიმართვები ახლა საკმაოდ გავრცელებულია დასავლეთ ევროპაში. როგორც აღინიშნა, გერმანიის, იტალიისა და ესპანეთის საკონსტიტუციო სასამართლოები „მოქმედებენ როგორც უზენაესი სასამართლოები და იურისდიქციის მეთხე ინსტანციად გვევლინებიან... რომლებიც განიხილავენ საერთო სასამართლოების გადაწყვეტილებებს.“²⁶ ასეთი მიმართვები აღმოსავლეთ ევროპაში ჯერ კიდევ იშვიათობაა.

მაგრამ, დასავლეთ ევროპაშიც საკონსტიტუციო სასამართლო არ ასრულებს ჩვეულებრივი სააპელაციო სასამართლოს როლს, რადგან იგი არ იღებს მთლიან საქმეს საერთო სასამართლოსაგან და არ

აგრძელებს მხარეთა შორის დავის განხილვას. ამის ნაცვლად იგი მხოლოდ წყვეტს საკითხს, შეესაბამება თუ არა სადავო ნორმა თუ მოქმედება კონსტიტუციას. ეს გადაწყვეტილება, რომელსაც მთლიანად სამართლებრივი საფუძველი აქვს, გადაეგზავნება უკან საერთო სასამართლოს, რომელიც იყენებს მას როგორც არსებული დავის გადაწყვეტის სამართლებრივ საფუძველს.²⁷

კონსტიტუციის განმარტება

პარლამენტის წევრების, პრეზიდენტის ან მთავრობის მიმართვის საფუძველზე საკონსტიტუციო სასამართლომ ყოველგვარი კანონისა თუ სხვა ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობის განხილვის გარეშე შეიძლება განმარტოს კონსტიტუციური დებულებები.²⁸ ეს მნიშვნელოვნად განასხვავებს მათ ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოსაგან, რომელსაც არა აქვს კონსტიტუციის „განმარტების“ დამოუკიდებელი უფლება. მას შეუძლია კონსტიტუცია განმარტოს მხოლოდ მაშინ, როდესაც იღებს გადაწყვეტილებას კონკრეტულ საქმეზე.²⁹ ევროპულ სისტემაში ასეთი სახის მიმართვა პასუხი უნდა გაეცეს იმ შემთხვევაშიც კი, თუ არ არსებობს მოქმედ კანონმდებლობასთან დაკავშირებით დავა ან საერთო სასამართლოსაგან მიღებული მიმართვა. საკითხი აბსოლუტურად აბსტრაქტულად იხილება. ასეთი გადაწყვეტილების გამოტანა ხდება კონსტიტუციური ნორმის ტექსტზე დაყრდნობით იმის გარკვევის გარეშე, თუ როგორ ხდება მისი გამოყენება სამართლის სხვა ნორმასთან მიმართებაში (რაც თავისთავადაც აბსტრაქტული საკითხია) და სადავო საკითხის იმ სოციალური თუ ეკონომიკური კონტექსტის გათვალისწინებლად, რომელზე დაყრდნობითაც ყველა სხვა შემთხვევაში მიიღება გადაწყვეტილება. ამ გარემოებათა გათვალისწინებით მიღებული გადაწყვეტილება შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს მხოლოდ ნორმის ტექსტზე დაყრდნობით მიღებული გადაწყვეტილებისაგან, რადგან, როდესაც სასამართლო დაინახავს, თუ როგორ მოქმედებს კანონი რეალურად, შეიძლება იგი მხოლოდ ტექსტის შინაარსს არ დაეყრდნოს და სრულიად განსხვავებული გადაწყვეტილება გამოიტანოს. და მართლაც, აბსტრაქტული საკითხის განხილვისას ხშირად სასამართლოს არა აქვს მხარეთაგან რაიმე დანმარების მიღების საშუალება (სამართლებრივი არგუმენტები, ფაქტების ინტერპრეტაცია) იმისათვის, რომ საკითხები გარკვეულ ჩარჩოში მოაქციოს და გამოკვეთოს.

კონსტიტუციის განმარტების სამართლებრივი ვალდებულება სახელმწიფო მოხელეთა იმ ჯგუფის წარდგინების საფუძველზე, რომელ-

საც აქვს კონსტიტუციური სარჩელით სასამართლოსათვის მიმართვის უფლება,³⁰ არის საკონსტიტუციო სასამართლოების განსაკუთრებული მისიის ნათელი მანიფესტაცია, რომელიც გულისხმობს სახელმწიფო მოხელეთათვის დახმარების გაწევას იმ მიზნით, რომ მათ კანონშემოქმედებითი და სხვა მმართველობითი ფუნქციები კანონისა და კონსტიტუციის შესაბამისად განახორციელონ. ამგვარი განმარტებების ერთ-ერთი მიზანია კონსტიტუციური პრობლემების წარმოშობამდე მათი თავიდან აცილება. განმარტების უფლებამოსილება საკონსტიტუციო სასამართლოს ასევე აძლევს საშუალებას კონსტიტუციური დოქტრინის განვითარებით „შექმნას“ კონსტიტუცია მაშინაც კი, როდესაც არ არსებობს კონკრეტული დავა.³¹

კანონმდებლობის ხარვეზები

კიდევ ერთი უფლებამოსილება, რომელიც ბევრმა ქვეყანამ საკონსტიტუციო სასამართლოს მიანიჭა, არის საქმის განხილვის დროს³² ან თვით სასამართლოს ინიციატივით კანონმდებლობაში ისეთი ხარვეზის აღმოჩენა, როდესაც, მიუხედავად კონსტიტუციის მოთხოვნისა, კანონმდებლობაში არ არსებობს კონკრეტული სათანადო ნორმა. ეს ფუნქცია სასამართლოს საკანონმდებლო პროცესის უშუალო მონაწილედ აქცევს, რადგან იგი სთავაზობს ან მოითხოვს კანონმდებლისაგან კონკრეტული ნორმის მიღებას. ამ საკითხთან დაკავშირებული კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი პრობლემა არის მისი აღსრულება: საკანონმდებლო ორგანომ შეიძლება უარი განაცხადოს მის შესრულებაზე ან, როგორც ეს უნგრეთში მოხდა, პოლიტიკურად ძნელად შესასრულებლად მიიჩნიოს. საკანონმდებლო ხელისუფლების მიერ სასამართლოს გადაწყვეტილების შეუსრულებლობამ შეიძლება შელახოს სასამართლოს პრესტიჟი, თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ასეთი რამ ჯერ არ მომხდარა. ყოველივე ამის მიუხედავად, პოლონეთის პირველი საკონსტიტუციო ტრიბუნალის მოსამართლეები ძალიან შეაწუხა ამ უფლებამოსილებამ, რადგან, როგორც ერთ-ერთი მოსამართლე აღნიშნავს, მათი წინადადებები საერთოდ არ გაიზიარა კანონმდებელმა. უნგრეთში საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ ტელევიზიისა და უმცირესობების შესახებ კანონების მიღებისა და ადმინისტრაციული სასამართლოს შემოღების მოწოდება ინსტრუქციული ხასიათისაა და მას უფრო დეტალურად ქვემოთ განვიხილავთ. აქ იმის თქმას დავჯერდებით, რომ ეს უფლებამოსილება ზოგ შემთხვევაში შეიძლება საჭიროც იყოს, მაგრამ ზოგჯერ იგი გარკვეულ პრობლემებსაც წარმოშობს.

პრევენციული კონტროლი

ზოგიერთმა ახალმა საკონსტიტუციო სასამართლომ, რომელმაც გაიზიარა ფრანგული საკონსტიტუციო საბჭოს მოდელი, მიღებული საკანონმდებლო აქტის ძალაში შესვლამდე კონტროლის უფლება მიიღო. ეს არის ე.წ. *a priori* კონტროლი, რომელზეც ადრე გვქონდა ლაპარაკი.³³ საფრანგეთში ეს კონტროლი ხორციელდება მას შემდეგ, რაც კანონს მიიღებს ეროვნული ასამბლეა, მაგრამ იგი ჯერ არ არის ამოქმედებული. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს აქტის 1-ლი მუხლის 1-ლი ნაწილის „ა“ პუნქტი სასამართლოს უფრო ადრე ჩარევის უფლებას აძლევს. ამ მუხლის მიხედვით, „პარლამენტს, მის კომიტეტს ან ორმოცდაათ წევრს“ შეუძლია მოსთხოვოს უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს პარლამენტის მიერ მიღებული, მაგრამ ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელი კანონების, პარლამენტის სხვა აქტების, პარლამენტის რეგლამენტისა და უნგრეთის საერთაშორისო ხელშეკრულებების წინასწარი განხილვა მათი კონსტიტუციასთან შესაბამისობის დასადგენად. სასამართლომ ეს დებულება ფრანგული მოდელის მსგავსად განმარტა და უარი თქვა ისეთი აქტების განხილვაზე, რომელიც ჯერ არ ჰქონდა პარლამენტს მიღებული.

პრევენციული (*a priori*) კონტროლი ზრდის საკონსტიტუციო სასამართლოს პოლიტიზებულობას. იგი უფრო ადვილად ააშკარავებს საკონსტიტუციო სასამართლოს მხრიდან საკითხისადმი პოლიტიკურ მიდგომას, რადგან, როგორც საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოს ყოფილმა პრეზიდენტმა რობერტ ბადინტერმა აღნიშნა, ასეთ კონტროლს უმაღლვე მოჰყვება პოლიტიკური კონფლიქტი.³⁴ ამასთან, ამ უფლებამოსილების განხორციელებით საკონსტიტუციო სასამართლო ებმება საკანონმდებლო პროცესში მისი მიმდინარეობის დროს.

პრევენციული კონტროლის მხარდამჭერი და საწინააღმდეგო არგუმენტები ძალიან კარგად და საფუძვლიანად ჩამოაყალიბა და გაანალიზა ჰელმუტ შტაინბერგერმა, გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილმა წევრმა, ევროპის კომისიისათვის წარდგენილ კვლევაში „დემოკრატია ევროპის საბჭოს სამართლის მეშვეობით“.³⁵ ძირითადი შედეგი ნათელია: პრობლემური საკითხების ადრეულად გადაჭრა უზრუნველყოფს „სამართლებრივ უსაფრთხოებას“.³⁶ ეს შეიძლება განსაკუთრებით საჭირო იყოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებთან მიმართებაში. ძირითადი უარყოფითი მხარე უკვე აღინიშნა: კანონის ეკონომიკური და სოციალური ეფექტი არ არის გარკვეული, განსაკუთრებით, თუ ვითარება ცვალებადია და გადაწყვეტილება მიიღება მოკლე დროში.³⁷ თავის, როგორც გერმანიის ფედერალური საკონსტი-

ტუციო სასამართლოს წევრის, გამოცდილებაზე დაყრდნობით შტაინბერგერი აღნიშნავს, რომ:

სასამართლოს გადაწყვეტილება კანონთა კონსტიტუციურობის შესახებ გარკვეულ დისტანციაზე უნდა იყოს იმ ყოველდღიური არგუმენტებისაგან, რომლებიც თან ახლავს კანონმდებლობის შექმნის პოლიტიკურ პროცესს. გადაწყვეტილების ხარისხის გარკვევას დრო სჭირდება. ...სოციალური და ეკონომიკური გარემოებები, რომელთა მოგვარებაც იყო კანონის თავდაპირველი მიზანი, ჩვენს საზოგადოებაში შეიძლება იმდენად შეიცვალოს, რომ ძალაში შესული კანონით უკანონო შედეგები მივიღოთ, რაც ვეღარ გაამართლებს მის კონსტიტუციურობას.³⁸

პრევენციული კონტროლი ასევე აუფერულებს ხელისუფლების დანაწილებას. როდესაც სასამართლო უარყოფს კანონს, რომელიც ჯერ ძალაშიც არ შესულა, და, როგორც წესი, თავისი მოქმედების მიზეზებსაც ხსნის, ის ფაქტობრივად რჩევას აძლევს საკანონმდებლო ორგანოს საკანონმდებლო პროცესის პერიოდში. სწორედ ეს იყო კელზენის მიზანი და ამიტომაც უწოდა მან საკონსტიტუციო სასამართლოს „ნეგატიური კანონმდებელი“ და „საკანონმდებლო დამხმარე“.

ამრიგად, პრევენციულმა (*a priori*) კონტროლმა შეიძლება დაარღვიოს საკანონმდებლო პროცესისაგან სასამართლოს იზოლირების პრინციპი, რაც ასე მნიშვნელოვანია ხელისუფლების დანაწილების სისტემისათვის, რადგან იგი საკონსტიტუციო სასამართლოს აქცევს მიმდინარე საკანონმდებლო პროცესის აქტიურ მონაწილედ. ყველა ან ზოგიერთი ჯერ კიდევ აუმოქმედებელი კანონის საწინააღმდეგო გადაწყვეტილების გამოტანა ფაქტობრივად საკანონმდებლო ორგანოსათვის კანონმდებლობის შეცვლის ბრძანებაა, რომელიც ხშირად იმ მინიშნებებსაც კი შეიცავს, თუ როგორ უნდა შეიცვალოს იგი. ასეთი გადაწყვეტილებებით საკონსტიტუციო სასამართლო შეიძლება ჩაბმული აღმოჩნდეს საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებას შორის გაჩაღებულ პოლიტიკურ ბრძოლაში. თუმცა ასეთი პრობლემები საკმაოდ ხშირად წამოიჭრება უფრო გვიანაც, მას შემდეგ, რაც კანონშემოქმედი ორგანოები დაასრულებენ საკანონმდებლო პროცესის თავიანთ ნაწილს და სასამართლო კი გამოიტანს უკვე ძალაში შესული კანონის საწინააღმდეგო გადაწყვეტილებას.³⁹

მიმართვის (სარჩელის წარდგენის) უფლება

აბსტრაქტული კონტროლის არსი, რომელიც სათავეს იღებს კანონმდებლობის კონსტიტუციურობის სასამართლო კონტროლის ცნების სიღრმეებიდან, ასევე ხსნის იმ განსხვავებულ მიდგომებს, რომლებიც დაკავშირებულია საკითხთან, თუ ვის აქვს კონსტიტუციური სარჩელის წარდგენის ანუ მიმართვის უფლება. განსხვავება ამერიკული სისტემის შეხედულობასა და კონტინენტური სისტემის ყოვლისმომცველობას შორის, განსაკუთრებით კი სახელმწიფო მოხელეებთან დაკავშირებით, უზარმაზარია.

ამერიკული კანონმდებლობა მიმართვის (სარჩელის წარდგენის) უფლების შესახებ, რომელმაც რამდენიმე ეტაპი გაიარა, ტრადიციულად ეფუძნება მე-19 საუკუნის სასამართლო საქმის მოდელს: უმეტეს შემთხვევაში არსებობს ორი მოწინააღმდეგე მხარე, რომელთაგან ერთ-ერთი აცხადებს, რომ ზიანი მიაღდა მეორე მხარისაგან და ითხოვს სასამართლოს მეშვეობით ზიანის ანაზღაურებას. უმეტესად ეს მოდელი კვლავ არსებობს, მიუხედავად იმისა, რომ პროგრესული ნაბიჯები გადაიღდა თანამედროვე სამართალწარმოებაში, რომელიც დღეს ხშირად ყურადღებას ამახვილებს საზოგადოებრივი ინტერესის საკითხებზე.⁴⁰ ამასთან, ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესმა სასამართლომ ამ ბოლო დროს უარყო ხელისუფლების დანაწილების თეორიიდან მომდინარე ტრადიციული შეხედულებები სარჩელის წარდგენის მოთხოვნებთან დაკავშირებით და შემოიღო დამატებითი საკონსტიტუციო მოთხოვნა, რომლის მიხედვითაც, წინასწარვე ნათელი უნდა იყოს, რომ მოპასუხემ პირდაპირი ზიანი მიაყენა მოსარჩელეს და რომ მოსარჩელის სასარჩელო მოთხოვნის დაკმაყოფილების შემთხვევაში „ეს დანაკარგი ანაზღაურდება“.⁴¹

სასამართლომ ჩამოაყალიბა კიდევ ერთი მოთხოვნა, რომელიც ემყარება ე.წ. „გონებრივ“ (*prudential*) შეხედულებებს: მოსარჩელის ზიანი უნდა იყოს სპეციფიკური კონკრეტულად მისთვის და არა ზოგადად ყველასათვის და უფლება, რომლის დარღვევასაც იგი მიუთითებს, უნდა იყოს მისი და არა მესამე მხარისა.⁴² ასეთი მოთხოვნების დადგენით აშშ-ის უზენაესმა სასამართლომ მნიშვნელოვანი სამართლებრივი წინააღმდეგობები შეუქმნა იმ მოსარჩელებს, რომლებსაც სურთ მიიღონ ფედერალური სასამართლოს გადაწყვეტილება სახელმწიფოს ოფიციალური მოქმედებების კონსტიტუციურობისა და კანონებთან შესაბამისობის თაობაზე.

ევროპული მიდგომა მნიშვნელოვნად განსხვავებულია. ევროპის კონსტიტუციების თანახმად, საკონსტიტუციო სასამართლო ხელმისაწ-

ვლდია იმათვის, ვისაც საამისოდ აქვს ყველაზე მეტი ინტერესი და საუკეთესო შესაძლებლობა. ესენი არიან ოპოზიციური უმცირესობების წევრები და სხვა სახელისუფლებო სუბიექტები, რომლებიც უკმაყოფილო არიან სახელმწიფო მოხელეთა, მთავრობისა თუ საკანონმდებლო უმრავლესობის საქმიანობით. რუსეთის კონსტიტუციაში მოცემული სახელმწიფო ორგანოთა და თანამდებობის პირთა სია, რომელთაც აქვთ საკონსტიტუციო სასამართლოში სარჩელის წარდგენის უფლება, ტიპურია:

რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტი, ფედერაციის საბჭო, სახელმწიფო სათათბირო, ფედერაციის საბჭოს ან სახელმწიფო სათათბიროს წევრებისა და რუსეთის ფედერაციის მთავრობის ერთი მეხუთედი, რუსეთის ფედერაციის უზენაესი სასამართლო, რუსეთის ფედერაციის უმაღლესი საარბიტრაჟო სასამართლო, რუსეთის ფედერაციის წევრი ტერიტორიული ერთეულების საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოები.⁴³

საკანონმდებლო ორგანოთა წევრებისა და სხვა მოხელეთა ევროპული პრივილეგირებული მიდგომისაგან განსხვავებით, ამერიკის შეერთებული შტატების კანონმდებლობა ფაქტობრივად შეუძლებელს ხდის საკანონმდებლო ორგანოს წევრთა მიერ სამართლებრივი აქტის კანონიერების ეჭვქვეშ დაყენებას, მიუხედავად იმისა, იგი უმცირესობიდან მომდინარეობს თუ უმრავლესობიდან.⁴⁴ ამ შეზღუდვის მიზეზები ნათელია – პოლიტიკური დებატებისაგან სასამართლოს შეძლებისდაგვარად ჩამოცილება, რათა შენარჩუნდეს სასამართლოების, როგორც მართლმსაჯულების ორგანოების და არა პოლიტიკური ინსტიტუტების, ხასიათი იმ მრავალი პოლიტიკური ხასიათის საკითხთა გათვალისწინებით, რომლებსაც ისედაც იხილავს საკონსტიტუციო სასამართლო.

ევროპელები უფრო ღიად უდგებიან საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების მიღების პოლიტიკურ ასპექტებს, თუმცა, ალბათ, ისინი ძალიან შორს მიდიან სხვა მიმართულებით, როდესაც მოუწოდებენ პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებს მიმართონ საკონსტიტუციო სასამართლოს მათი დავის გადასაწყვეტად. ამით კი სასამართლო მუდამ წინააღმდეგობრივ ვითარებაშია და ხშირად თავისი გადაწყვეტილებით ერთ-ერთი მხარის უკმაყოფილებას იწვევს.

თავიდან ეს ყოველთვის ასე როდი იყო. 1920-29 წლებში ჩეხოსლოვაკიის საკონსტიტუციო სასამართლო (პირველი საკონსტიტუციო სასამართლო) სარჩელის აღძვრის უფლებას ანიჭებდა მხოლოდ იმ სახელმწიფო ორგანოებს, რომელთაგან სასამართლოსათვის მიმართვის ალბათობა ძალიან მცირე იყო. ეს იყო უმაღლესი სასამარ-

თლოები და საკანონმდებლო პალატები. სარჩელის წარდგენა შეიძლებოდა კანონის მიღებიდან პირველი სამი წლის განმავლობაში. ამ ნორმის მიზანი იყო მომავალი საკანონმდებლო უმრავლესობისათვის (რომელსაც განსახვავებული ან საწინააღმდეგო აზრი შეიძლება ჰქონოდა) მისი წინამორბედი პარლამენტარების მიერ მიღებულ კანონთა ეჭვქვეშ დაყენების რაც შეიძლება შეზღუდული შესაძლებლობის მიცემა. ამის გამო, ჩეხოსლოვაკიაში ფაქტობრივად არ წარდგენილა სარჩელი კანონის კონსტიტუციურობის შესახებ, რადგან საკანონმდებლო უმრავლესობას არ ჰქონდა არავითარი სტიმული, ეჭვქვეშ დაყენებინა საკუთარი ნაშრომი. რაც შეეხება სხვა ზემდგომ სასამართლოებს (უზენაეს, ადმინისტრაციულ, საარჩევნო და სხვ.), რომელთაც ასევე ჰქონდათ სარჩელის წარდგენის უფლება, ისინიც პასიურობდნენ, რადგან არ სურდათ კონკურენტი ინსტიტუტის უფლებამოსილების ამოქმედება.⁴⁵

სარჩელის წარმდგენ პირთა წრის გაფართოება შესაძლებელია ევროპული საკონსტიტუციო სასამართლოს ომადელი პასიური ტრიბუნალიდან დღევანდელ აქტიურ ინსტიტუტად გარდაქმნის საქმეში უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი იყოს.⁴⁶ უმცირესობისათვის კანონის კონსტიტუციურობის საკითხის წამოჭრის უფლების მინიჭება მის ძალაში შესვლამდე ან ნებისმიერ დროს სათავეს იღებს ავსტრიელი გეორგ ელინეკის 1885 წელს გამოთქმული იდეიდან, რომელის მიხედვითაც, იმპერიის სასამართლოს (*Reichsgerichts*) უნდა ჰქონოდა კანონის კონსტიტუციურობის გადაწყვეტის უფლება და რომ პარლამენტის მცირე ჯგუფებს უნდა ჰქონოდათ სარჩელის წარდგენის უფლება. 1928 წელს ჰანს კელზენმაც მსგავსი წინადადება წამოაყენა. იდეა საბოლოოდ მიიღეს და აღიარეს გერმანიის 1949 წლის ძირითადი კანონით, რომლითაც ბუნდესტაგის ერთ მესამედს საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის სარჩელის წარდგენის უფლება მიენიჭა. მსგავსი რამ ავსტრიაში 1975 წლამდე არ განხორციელებულა.⁴⁷ ამ გზას მიჰყვა ყველა ყოფილი კომუნისტური ქვეყნის საკონსტიტუციო სასამართლო და თუმცა ამან სასამართლოში უამრავი პოლიტიკური საკითხი წამოჭრა, არჩევანის მიზეზი ღიად და ამაყად ცხადდებოდა: „უმრავლესობისაგან უმცირესობის დაცვა“.⁴⁸

აღმოსავლეთის ბლოკის ქვეყნებში პრეზიდენტისათვის სარჩელის წარდგენის უფლების მინიჭებამ ასევე მნიშვნელოვნად განაპირობა საკონსტიტუციო სასამართლოს საქმიანობის პოლიტიკურად მგრძობიარობა.⁴⁹ პრეზიდენტებს ყოფილ კომუნისტურ ქვეყნებში ხშირად კონფრონტაციული დამოკიდებულება ჰქონდათ საკანონმდებლო უმრავლესობასა და პრემიერ-მინისტრებთან, განსაკუთრებით კი უნგრეთ-

ში, პოლონეთში, სლოვაკეთში, ბულგარეთსა და რუსეთში. როგორც პრეზიდენტისათვის, ისე უმცირესობისათვის სარჩელის წარდგენის უფლების მინიჭებამ საკონსტიტუციო სასამართლოები პოლიტიკური ბრძოლის კონსტიტუციური ასპექტების მსაჯულებად გადააქცია. ხანდახან ეს განპირობებული იყო იმით, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში, მაგალითად, ბულგარეთსა და სლოვაკეთში, კონსტიტუციები მიიღეს როგორც დემოკრატიული და ლიბერალური ტრანსფორმაციის ნაწილი, მაგრამ საზოგადოების ავტორიტარულმა ელემენტებმა მაინც შეინარჩუნეს ხელისუფლების დიდი ნაწილი. ამ ავტორიტარული მიდგომის ჩამოყალიბებასა და ძალის მოკრებასთან ერთად ისინი იყენებდნენ ისეთ საშუალებებს, რომლებიც შეუთავსებელი იყო კონსტიტუციის ტექსტსა და იდეასთან. პრეზიდენტები, მეორე მხრივ, რომლებიც ხშირად ყოფილი დისიდენტები იყვნენ, ეჭვქვეშ აყენებდნენ ამ საშუალებებს და ხშირად მიმართავდნენ საკონსტიტუციო სასამართლოს. ამის შედეგად პრემიერ-მინისტრებმა სლოვაკეთში, უნგრეთსა და ბულგარეთში, რომლებმაც საკონსტიტუციო სასამართლოში წააგეს დავები პრეზიდენტის წინააღმდეგ, ბრალი დასდეს მოსამართლეებს „პოლიტიკრობასა“ და მიკერძოებაში.

ეს მდგომარეობა შეიძლება თავდაპირველი კონცეფციის შესაბამისად მივიჩნიოთ, რომლის მიხედვითაც საკონსტიტუციო სასამართლო უმრავლესობისათვის შემაწუნებელია, რადგან უზრუნველყოფს მათ კონსტიტუციის ფარგლებში მოქცევას. თუმცა აქ პრობლემა ისაა, რომ „კონსტიტუციური ფარგლები“ ძალიან მოძრავია. მეტად იშვიათია ისეთი შემთხვევა, როდესაც კონსტიტუციის ტექსტი მკაფიოდ და ზუსტად განსაზღვრავს ასეთ საკითხებს, რადგან საკითხები, რომლებიც ნათელი და გასაგებია, ფაქტობრივად არ ხვდება საკონსტიტუციო სასამართლოში.⁵⁰ ხშირად საკონსტიტუციო სასამართლომ უნდა აწონდაწონოს პოლიტიკური შეხედულებების ფართო სპექტრი, რომელიც მოიცავს წინააღმდეგობრივ მორალურ, სოციალურ და ფილოსოფიურ შეხედულებებს. აქედან გამომდინარე, აღმოსავლეთ ევროპის ამ ახალ სასამართლოებს ხშირად აქვთ გადამწყვეტი გავლენა წინააღმდეგობრივ საკითხებზე. დამარცხებული პოლიტიკური ჯგუფების მიერ აღძრულ საქმეებზე სასამართლოს მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილების ხასიათი და გავლენა ზრდის საკონსტიტუციო სასამართლოების პოლიტიზების საფრთხეს და ძირს უთხრის მათ ლეგიტიმურობას.⁵¹

როგორც ჩანს, დასავლეთ ევროპაში ეს პოლიტიზება არ არის სერიოზული პრობლემა. საფრანგეთის გარდა ასეთი „აბსტრაქტული“ სარჩელები სასამართლოს მცირე რაოდენობით წარედგინება.⁵² გერმანიაში ფაქტობრივად მოხდა საკანონმდებლო პროცესის ე.წ. „გასასა-

მართლობა”, სადაც საპარლამენტო უმრავლესობა და უმცირესობა ერთად მუშაობს კონსტიტუციური სარჩელების თავიდან ასაცილებლად, რაც, ალბათ, განპირობებულია საკანონმდებლო ორგანოს შიშით, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო გააუქმებს კანონს.⁵³ უფრო გამწვავებული პოლიტიკური ვითარების გამო აღმოსავლეთ ევროპის ახალ დემოკრატიებში ასეთი წინასწარი ჰარმონიზაცია ჯერ არ მომხდარა. საკანონმდებლო უმცირესობები და პრეზიდენტები თავს არ იკავებენ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის მიმართვისაგან იმ შემთხვევებში, როცა უმრავლესობა მიიღებს კანონს, რომელსაც ისინი ეწინააღმდეგებიან. ამდენად, ამ ახალ ინსტიტუტებს, რომლებიც ისეთ სახელმწიფოებში ჩამოყალიბდნენ, რომლებსაც მთელი საუკუნის მანძილზე არ უცხოვრიათ კანონის უზენაესობის რეჟიმში, მოუწიათ ძალიან დელიკატური საკითხების გადაწყვეტა.

სარჩელის წარდგენის უფლების შესახებ დებულებები არ არის იდენტური ყველა სახის სარჩელისათვის. ჯერჯერობით კანონებისა და დეკრეტების გამოქვეყნებამდე პრევენციული (*a priori*) სარჩელის წარდგენის უფლების მქონე პირთა წრე შემოიფარგლება მხოლოდ სახელმწიფო მოხელეებით. განსხვავებული მდგომარეობაა ამოქმედებულ კანონებსა და პრომულგირებულ აქტებთან დაკავშირებით, სადაც ზოგიერთი კონსტიტუცია სარჩელის წარდგენის უფლებას კერძო პირებსა და საერთო სასამართლოსაც ანიჭებს. ამის ერთ-ერთი მიზეზი შეიძლება ისიც იყოს, რომ სანამ კანონი ამოქმედდება, მას არა აქვს არავითარი ეფექტი. თუმცა რეალურად ეს ყოველთვის ასე არ არის. კანონმდებლობის ნაწილს, განსაკუთრებით, თუ მან უკვე გაიარა პარლამენტი, მაგრამ არ არის პრომულგირებული, შეუძლია მნიშვნელოვნად დაძაბოს, გააუარესოს არსებული ან მოსალოდნელი ურთიერთობები და არსებითი გავლენა მოახდინოს მოქმედ პირთა საქმიანობაზე.

თუ რომელიმე ქვეყანაში პრევენციული (*a priori*) კონტროლი არის კონსტიტუციური კონტროლის ერთადერთი საშუალება, მაშინ სარჩელის აღძვრის უფლება უნდა მიეცეთ კარძო მხარეებსაც, რადგან ხშირია შემთხვევები, როდესაც თვით საკანონმდებლო უმცირესობაშიც კი არ არიან საკმარისი წევრები, რომლებიც მოცემული კონკრეტული საკითხით იქნებიან დაინტერესებული. ზოგ შემთხვევაში შეიძლება რომელიმე წევრი დაინტერესებულ იქნეს კი იყოს საკითხით, მაგრამ უბრალოდ უყურადღებობის ან გადატვირთვის გამო გამორჩეს იგი. ასეთი შემთხვევა განსაკუთრებით ხშირი შეიძლება იყოს მაშინ, როდესაც კანონმდებლობა ეხება ეთნიკურ ან რელიგიურ უმცირესობებს, არაპოპულარულ ინიციატივებს ან ჯგუფებს, ან ზოგადად ადამიანის უფლებებს. კანონები ბოშების წინააღმდეგ წარმოადგენს ასეთ თანამედროვე

მაგალითს. ამდენად, ისეთ ქვეყნებში, სადაც საფრანგეთის მსგავსად პრევენციული კონტროლი არის კონსტიტუციური კონტროლის ერთადერთი საშუალება, თუ არ არსებობს კერძო სარჩელის წარდგენის უფლება, მაშინ უსამართლო საკანონმდებლო აქტები, რომელთა კონსტიტუციურობის საკითხი ეჭვქვეშ დგას, შეიძლება მთლიანად გადაურჩეს საგულდაგულო გამოკვლევას.⁵⁴

იქ, სადაც გათვალისწინებულია ე.წ. „შემდგომი კონტროლი“ (ანუ კანონის კონსტიტუციურობის შემოწმება მისი ძალაში შესვლის შემდეგ), საწყის ეტაპზევე სასამართლოს წინასწარი ინტერვენცია კერძო მხარის მიმართვით არ არის საჭირო და იგი ფაქტობრივად არც ერთ ქვეყანაში არ არსებობს.⁵⁵ ასეთ შემთხვევაში კერძო ინდივიდებისათვის პრევენციული კონტროლის მოთხოვნით სარჩელის წარდგენის უფლების მინიჭებამ შეიძლება გამოიწვიოს ბევრი ზედაპირული და დაუსაბუთებელი საქმის მოზღვაება, რაც ისედაც გადატვირთულ სასამართლოებს კიდევ უფრო გაურთულებს საქმეს.

შემდგომი (a posteriori) კონტროლი: კონკრეტული, პროცესუალური და „შემოქმედებითი“

ზოგადი მიმოხილვა

უფრო გავრცელებულია უკვე მოქმედი კანონების, ბრძანებულებებისა და დეკრეტების კონსტიტუციური კონტროლი. ეს კონტროლი, როგორც წესი, არ ვრცელდება რატიფიცირებულ ხელშეკრულებებზე, რადგან ამან შეიძლება შეარყიოს ან გაართულოს ურთიერთობა, რომელიც უკვე ჩამოყალიბებულია სხვა სახელმწიფოებსა და ორგანიზაციებთან და რომელიც გასულია ერთი სახელმწიფოს და მისი სასამართლოს კონტროლიდან.⁵⁶ ასეთ შემთხვევაში შეიძლება შეიქმნას სრულიად ანომალური ვითარება, როდესაც კონსტიტუციის საწინააღმდეგო ხელშეკრულება კვლავაც ძალაში რჩება და კონსტიტუციის საწინააღმდეგო სამართლებრივი ნორმები განსაზღვრავს ოფიციალური და საზოგადოებრივი ქცევის წესებს. ეს მაშინ, როდესაც, საერთაშორისო ხელშეკრულებები ნორმათა იერარქიაში, როგორც წესი, ეროვნული კონსტიტუციის ქვემოთ დგას.⁵⁷

შემდგომი (a posteriori) კონტროლი ხასიათდება პრევენციული (a priori) კონტროლის დადებითი და უარყოფითი მხარეების ნარევით. ამ შემთხვევაში სასამართლოს უკეთესი საშუალება აქვს განსაჯოს, როგორ მუშაობს კანონი თუ ბრძანებულება რეალურ ცხოვრებაში, რათა

მისი კონტროლი არ იყოს აბსტრაქტული და მხოლოდ ტექსტის გადასინჯვით არ შემოიფარგლებოდეს. ამასთან, თუ ხალხი ემორჩილება და ასრულებს კანონს, სასამართლოს უფრო გაუჭირდება მისი გაუქმება.

მეორე მხრივ, თუ ამოქმედებული კანონის კონტროლი დიდი ხნით გადაიღო, ამან შეიძლება გამოიწვიოს არსებული ან დაგეგმილი ურთიერთობის დესტაბილიზაცია და შეარყიოს სამართლებრივი უსაფრთხოება.⁵⁸ ზოგჯერ კონტროლის გადადება კანონის ძალაში შესვლამდე შეიძლება მხოლოდ მცირე სიკეთე მოგვიტანოს, თუ საკონსტიტუციო სასამართლო კანონს ძალაში შესვლისთანავე განიხილავს, რაც საკმაოდ ხშირია. ამ შემთხვევაში კონტროლი ისეთივე აბსტრაქტული, სოციალურ და ეკონომიკურ გარემოს მოწყვეტილი და პოლიტიკურად მიკერძოებული შეიძლება გახდეს, როგორც ეს პრევენციული კონტროლის შემთხვევაში ხდება ხოლმე.⁵⁹ დესტაბილიზაცია შეიძლება განსაკუთრებით გამწვავდეს, თუ გადაწყვეტილებას მიეცემა უკუმოქმედების ძალა, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც იგი ეხება კანონებს, რომლებიც მიიღო წინა რეჟიმმა ახალი კონსტიტუციის ამოქმედებამდე. ასეთი დესტაბილიზაციის თავიდან ასაცილებლად, ზოგიერთმა სახელმწიფომ არჩია გადაწყვეტილებებს ჰქონოდა შეზღუდული უკუმოქმედების ძალა, რათა არ გამწვავებულიყო უკვე ჩამოყალიბებული სამართლებრივი ურთიერთობები.⁶⁰

სარჩელის წარდგენის უფლება შემდგომი (*a posteriori*) კონტროლის მიზნით

სუბიექტები. კანონმდებლობის შემდგომი კონტროლის მიზნით სარჩელის წარდგენის უფლება აქვთ არა მარტო ზემოაღნიშნულ სუბიექტებს და გარკვეულ საპარლამენტო ჯგუფებს, არამედ სხვა სუბიექტებსაც, იმისდა მიხედვით, თუ საიდან წარმოიშვა დავა.⁶¹ მაგალითად, პოლონეთში, სადაც სახალხო დამცველს აქვს საკონსტიტუციო ტრიბუნალისათვის სარჩელით მიმართვის უფლება, ევა ლეტოვსკამ, თადეუმ ზელინსკიმ და ადამ ზელინსკიმ (პირველმა სამმა სახალხო დამცველმა) სასამართლოს იმდენი სარჩელი წარუდგინეს, რომ მათმა განხილვამ ტრიბუნალის მუშაობის უდიდესი ნაწილი შეადგინა. რუსეთში კი ადგილობრივ მმართველობასაც აქვს სარჩელის წარდგენის უფლება.⁶²

ასევე მნიშვნელოვანია კონსტიტუციური დავების წამოწყების ორი სხვა გზა. ესენია საერთო სასამართლოთა წარდგინებები და ფიზიკურ პირთა სარჩელები, რომლებიც პირდაპირ საკონსტიტუციო სასამართლოს წარედგინება. ორივე ეს გზა ის მექანიზმია, რომელიც საშუალებას აძლევს კერძო ინდივიდებს საკონსტიტუციო სასამართლოსა-

გან მიიღონ გადაწყვეტილება, თუმცა ორივე პროცესს თან ახლავს სერიოზული წინააღმდეგობები.

საერთო სასამართლოთა წარდგინებები. იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ინსტანციის საერთო სასამართლო საქმის განხილვისას წააწყდება საკანონმდებლო ნორმას, რომლის კონსტიტუციურობის საკითხიც ეჭვს იწვევს, მას შეიძლება მოუწიოს სასამართლო განხილვის გადადება და საკითხის საკონსტიტუციო სასამართლოში გადაზავნა. შემდეგ საკითხი კვლავ უბრუნდება საერთო სასამართლოს, რომელმაც საქმე უნდა გადაწყვიტოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების შესაბამისად. ზოგ ქვეყანაში საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის წარდგინებით მიმართვის უფლებით სარგებლობს მხოლოდ უზენაესი სასამართლო,⁶³ ზოგან კი – ყველა ინსტანციის საერთო სასამართლოები.⁶⁴

უმაღლესი სასამართლოების მიერ (და მხოლოდ მათ მიერ) საკონსტიტუციო სასამართლოსადმი წარდგინებით მიმართვის უფლება პირველად 1929 წელს ავსტრიის სასამართლო სისტემაში დაინერგა. ავსტრიის მოდელი გაიზიარა დასავლეთ და აღმოსავლეთ ევროპის ბევრმა სახელმწიფომ და ეს უფლება გავრცელდა დაბალი ინსტანციების სასამართლოებზეც.⁶⁵ ამის შედეგია საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის კონკრეტული საქმის კონსტიტუციური კონტროლის უფლების მიცემა, რამაც სასამართლო თითქოს სააპელაციო ტრიბუნალად გადააქცია. მიუხედავად იმისა, რომ კონტროლი შეიძლება მარტო აქტის კანონიერებაზე ზედაპირული მსჯელობით შემოიფარგლოს, საკონსტიტუციო სასამართლო უმეტეს შემთხვევაში საკითხს იხილავს მოცემული სოციალური და ეკონომიკური გარემო პირობებისა და იმ შედეგების გათვალისწინებით, რაც სადავო ნორმის მოქმედებას უკვე მოჰყვა.

ასეთმა კონკრეტულმა კონტროლმა საკონსტიტუციო სასამართლო „ნეგატიური“ ტრიბუნალიდან, რომელიც მიმართული იყო საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებების კონსტიტუციის საწინააღმდეგო მოქმედებებზე უარის სათქმელად (*ultra vires*), შემოქმედებით ინსტიტუტად აქცია. ესპანეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს თავმჯდომარის მოადგილის, მოსამართლე ლუის ლოპეს გუერას განცხადებით, კონკრეტული კონსტიტუციური კონტროლი „იმაზე მეტია, ვიდრე ტექნიკა, რომელიც მიმართულია საპარლამენტო შეტევებისაგან კონსტიტუციის დასაცავად... იგი იქცა კონსტიტუციის განმარტების პროცედურად და იმ წესის შექმნის მექანიზმად, რომელიც გამოიყენება კონკრეტულ საქმეში“. ლოპეს გუერა დამატებით აცხადებს, რომ „კონკრეტული კონტროლის პროცედურა... იმ კანონის შემოწმების საშუა-

ლებას იძლევა, რომელიც უკვე ბევრჯერ გამოიყენეს დიდი ხნის განმავლობაში, პარლამენტის ყოველგვარი (აშკარა თუ ფარული) კრიტიკის გარეშე”.⁶⁶ დასავლეთ ევროპაში ასეთი წარდგინებები კონსტიტუციური საკითხების წამოწევის მნიშვნელოვანი მექანიზმი გახდა.⁶⁷

ასეთი სახის მიმართებთან დაკავშირებულია ერთი პრობლემა, კერძოდ, გერმანული მოდელის მსგავსად, ბევრმა სისტემამ დაადგინა, რომ ასეთი მიმართვა უნდა მოხდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ საერთო სასამართლო მიიჩნევს, რომ არსებობს სადავო ნორმის არაკონსტიტუციურად გამოცხადების ძალიან სერიოზული საფუძველი.⁶⁸ სხვა შემთხვევაში იგი არ არის ვალდებული მიმართოს საკონსტიტუციო სასამართლოს. ასეთი შეზღუდვის მიზეზები არცთუ ძნელი დასადგენია: რადგან ევროპული ტრადიციის მიხედვით, საერთო სასამართლოს მხოლოდ კანონის გაუქმება აქვს აკრძალული, მან მხოლოდ მაშინ უნდა მიმართოს განსაკუთრებულ ტრიბუნალს, როდესაც მზად იქნება ცნოს კიდევ მისი გადაწყვეტილება.

ხელმისაწვდომობა კერძო პირთათვის. საერთო სასამართლოების საშუალებით არაპირდაპირ ხელმისაწვდომობასთან ერთად ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს აქვთ უფლება სარჩელით პირდაპირ მიმართონ საკონსტიტუციო სასამართლოს. ეს პირდაპირი ხელმისაწვდომობა სწორედ ის, რაც ასე ამორებს კონსტიტუციურ კონტროლს ჰანს კელზენის საკანონმდებლო პროცესში ნეგატიური ჩარევის მოდელს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც სარჩელი ეხება ადამიანის უფლებების დარღვევას. ასეთ შემთხვევაში (რომელიც ყველაზე უფრო გავრცელებულია) კონსტიტუციური დებულების გარდაუვალი განზოგადება და ღირებულებითი განხილვა, რაც ყველა საზოგადოებაში აზრთა დიდ სხვადასხვაობას იწვევს, განაპირობებს ბევრი გადაწყვეტილების „შემოქმედებით“ — განვრცობით და არა მარტო „ნეგატიურ“ — შემზღუდავ ხასიათს. ამასთან, ადამიანის უფლებათა შესახებ გადაწყვეტილების მიღება წარმოშობს კონფლიქტს როგორც ხელისუფლებასთან, ისე საზოგადოებასთან — ადამიანის უფლებების კონსტიტუციური დაცვა უპირველესად სჭირდებათ უმცირესობებს და ოფიციალური პოლიტიკისა და გაბატონებული საზოგადოებრივი აზრისაგან განსხვავებული შეხედულების მქონეთ, რომლებიც საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ თავისი ფუნქციის ჯეროვნად შესრულების შემთხვევაში ხშირად იმარჯვებენ კიდევ.⁶⁹

კერძო პირების მიერ სასამართლოსადმი პირდაპირი მიმართვა შეიძლება განხორციელდეს შემდეგ სამ კონტექსტში: (1) სარჩელი წარედგინება საკონსტიტუციო სასამართლოს იმ საფუძველზე, რომ სადავო

არაკონსტიტუციურმა ნორმამ, კანონი იქნება ეს, ბრძანებულება თუ დეკრეტი, ზიანი მიაყენა მოსარჩლეს (ეს პროცედურა საკმაოდ გავრცელებულია);⁷⁰ (2) სარჩელი, რომლის საფუძველია სახელმწიფო მოხელის მიერ მოქმედი კანონის არაკონსტიტუციურად გამოყენება, რითაც ზიანი მიაყენა მოსარჩლეს⁷¹ (ეს უმეტეს შემთხვევაში სცილდება საკონსტიტუციო სასამართლოს უფლებამოსილების ფარგლებს); (3) სარჩელი, რომელიც ეჭვქვეშ აყენებს კანონის ან სხვა ნორმატიული აქტის კონსტიტუციურობას, მიუხედავად იმისა, მიადგა თუ არა მოსარჩლეს რაიმე ზიანი, ანუ ე.წ. *action popularis*, რომელიც ნებადართულია მხოლოდ უნგრეთში. ბულგარეთში, რუმინეთსა და სომხეთში საერთოდ არ არის გათვალისწინებული უშუალოდ ფიზიკური თუ იურიდიული პირების მიერ სასამართლოსათვის სარჩელის წარდგენის უფლება, თუმცა პირველი ორი სახელმწიფო დასაშვებად მიიჩნევენ არაპირდაპირ ხელმისაწვდომობას საერთო სასამართლოებიდან მიმართვების სახით.⁷²

ზოგი ქვეყანა, მაგალითად ჩეხეთის რესპუბლიკა, სლოვაკეთი და საქართველო,⁷³ კონსტიტუციური უფლებების დარღვევისათვის ითვალისწინებს ინდივიდების მიერ სასამართლოსათვის სარჩელის პირდაპირ წარდგენას მხოლოდ მათი კონსტიტუციური უფლებების დარღვევის შემთხვევაში. უნგრეთში ასეთი შეზღუდვა არ არსებობს, სლოვაკეთი კი უშვებს ინდივიდუალური სარჩელის შეტანას მხოლოდ კანონის შეფარდების და არა თავად კანონის კონსტიტუციურობის შესახებ.

დასავლეთ ევროპაში ინდივიდუალური სარჩელები მძიმე ტვირთად დააწვა საკონსტიტუციო სასამართლოს.⁷⁴ საქმეთა რაოდენობის შემცირების მიზნით გერმანიაში მოქმედებს წესი, რომლის მიხედვითაც, საკონსტიტუციო სასამართლოში სარჩელის წარდგენამდე საჭიროა ყველა სხვა სამართლებრივი საშუალების ამოწურვა.⁷⁵ აღმოსავლეთ ევროპელებმაც მიბაძეს ამ მაგალითს, იმ გამოწვევისთა, რომ ჩეხეთისა და სლოვაკეთის რესპუბლიკებში არ არის აუცილებელი სამართლებრივი საშუალებების ამოწურვა იმ შემთხვევაში, როცა სარჩელის შინაარსი „მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მოსარჩელის ინდივიდუალურ ინტერესებზე“ ან, თუ არსებობს იმის საფრთხე, რომ საქმის განხილვის გადადებამ შეიძლება გამოუსწორებელი ზიანი გამოიწვიოს.⁷⁶

იმის გამო, რომ კონტინენტური სამართლებრივი აზროვნება ვერ ეგუება სასამართლოს დისკრეციას (ერთი შეხედვით ის არსებობს მხოლოდ ზემოთ მოყვანილ შემთხვევებში), შემუშავებულია გარკვეული მექანიზმები ასეთი სახის საქმეთა მზარდი რიცხვის შესამცირებლად. უნგრეთის საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელსაც ყველამ შეიძლება წარუდგინოს სარჩელი კანონის კონსტიტუციურობასთან დაკავშირებით, ეყრდნობა არაფორმალური პრიორიტეტულობის სის-

ტემას, სადაც შედარებით უმნიშვნელო საქმეები, რომლებზეც უარის თქმა იურისდიქციის არქონის საფუძველზე ვერ ხერხდება, უბრალოდ თაროზე შემოიდება.

უნგრეთში მიღებული *actio popularis* სარჩელის აღძვრის წესი იყო თავდაპირველად საკონსტიტუციო სასამართლოში საქმეთა მოზღვაების მიზეზი: „ყველას“, განურჩევლად იმისა, მიადგა თუ არა პირდაპირი ან არაპირდაპირი ზიანი, უფლება ჰქონდა წარედგინა სარჩელი კანონის კონსტიტუციურობის შესახებ. თავდაპირველად ამან გამოიწვია ზედაპირული და უსაფუძვლო სარჩელების მოზღვაება, თუმცა მათ საფუძველზე მიიღეს რამდენიმე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება, მათ შორის გადაწყვეტილება სიკვდილით დასჯის გაუქმების შესახებ. მას შემდეგ, შედარებით უმნიშვნელო საქმეების თაროზე შემოდებამ, პროცესუალური მექანიზმების დახვეწამ და საზოგადოებრივი შეგნების დონის ამაღლებამ იმასთან დაკავშირებით, რომ უსაფუძვლო სარჩელები უბრალოდ იგნორირებული იქნება, საქმეთა დიდი რიცხვი კონივრულ და მიზანშეწონილ ოდენობამდე შეამცირა.

საქმის ინიცირება თანამდებობრივი სტატუსის ბამო (EX OFFICIO). მხოლოდ რამდენიმე საკონსტიტუციო სასამართლოს თუ აქვს საკუთარი ინიციატივით ნორმის არაკონსტიტუციურობის თაობაზე სამართალწარმოების დაწყების უფლება.⁷⁷ არსებითად ეს არის პასუხი იმ არაუფლებამოსილი პირების სარჩელებზე, რომლებსაც სასამართლოს წინაშე გარკვეული საკითხების წამოწევა სურთ. ალბათ, ამ უფლებამოსილებაში ვლინდება ყველაზე დიდი განსხვავება ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოს, როგორც სააპელაციო ინსტრუმენტისა, და საკმაოდ განსხვავებული ევროპული საკონსტიტუციო ტრიბუნალის, როგორც კონსტიტუციის გუშაგის, კონცეფციას შორის. ეს უფლებამოსილება სასამართლოს აქცევს კონსტიტუციური პრობლემების აღმოჩენასა და მოგვარებაზე ორიენტირებულ აქტიურ ინსტიტუტად, რომელიც არ გაურბის კონსტიტუციურ საკითხებს და არ უკავია პასიური მომლოდინე პოზიცია.

არცთუ ბევრი ქვეყანა აძლევს თავის ტრიბუნალებს ამ უფლებამოსილებას. ამიტომ პარადოქსულია ის, რომ პოლონეთის პირველ ტრიბუნალს, რომელიც მოკრძალებული უფლებამოსილების მქონე ორგანოდ იყო გათვალისწინებული, ეს უფლებამოსილება თავიდანვე მისცეს და მან ფაქტობრივადაც გამოიყენა იგი.

კონსტიტუციური დავის სპეციფიკური საგნები

პარლამენტის რეგლამენტის წესები

რუმინეთი⁷⁸ და უნგრეთი ითვალისწინებენ საპარლამენტო პროცედურების პრევენციულ კონტროლს. ორივე შემთხვევაში სარჩელის წარდგენის უფლება აქვთ მხოლოდ საპარლამენტო ორგანოებს, ოღონდ უნგრეთში პარლამენტის რეგლამენტის სადავო საკითხებთან დაკავშირებით სასამართლოს უნდა მიმართოს პარლამენტმა (აქ საპარლამენტო უმრავლესობა ან პარლამენტის ხელმძღვანელი პირები თუ იგულისხმება) და არა უმცირესობამ ან კომიტეტმა. ამის საპირისპიროდ, რუმინეთი უფლებას აძლევს საპარლამენტო უმცირესობებს და პარლამენტის ფორმალურ ჯგუფებს (კომიტეტები, ფრაქციები) ეჭვქვეშ დააყენონ საპროცედურო წესები მათი მიღების შემდეგაც კი.⁷⁹

პარლამენტის საპროცედურო წესების კონტროლი კონსტიტუციური კონტროლის მნიშვნელოვანი ნაწილია. როგორც რუმინეთის სასამართლოს უკანასკნელმა გადაწყვეტილებებმა ცხადყო,⁸⁰ ამ პროცედურამ შეიძლება ბევრი კონსტიტუციური საკითხი წამოჭრას, განსაკუთრებით იმის გამო, რომ ევროპული კონსტიტუციები ხშირად საკმაოდ დეტალურად განსაზღვრავენ პარლამენტის საპროცედურო წესებს და ამით კონსტიტუციას მჭიდროდ უკავშირებენ მრავალ ისეთ საკითხს, რომელთა განსაზღვრაც ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა კონგრესს მიანდო.⁸¹ ამასთან, საერთო სასამართლოები ამ საკითხებს ისეთივე სიფრთხილით ეკიდებიან, როგორც კანონებს.

ადმინისტრაციული აქტები

არსებობდა იდეა, რომ კანონქვემდებარე და სხვა კანონზე ნაკლები იურიდიული ძალის აქტები არ შესულიყო საკონსტიტუციო სასამართლოს იურისდიქციაში და მათი განხილვა-გადაწყვეტის უფლებამოსილება საერთო სასამართლოებისათვის გადაეცათ.⁸² იქ, სადაც არსებობს ადმინისტრაციული სასამართლო, როგორც ეს საფრანგეთში, ავსტრიასა და პოლონეთშია, ეს გამართლებულია, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც ადმინისტრაციული სასამართლო კარგად არის ჩამოყალიბებული და თავის ფუნქციებს ეფექტიანად და მიზანმიმართულად ასრულებს. მაგრამ ადმინისტრაციული სასამართლოს არარსებობის შემთხვევაშიც არსებობს მიზეზი იმისა, რომ საერთო სასამართლოებმა განიხილონ ამ კატეგორიის საკითხები. მაშინ, როდესაც დადგინდება, რომ კანონქვემდებარე აქტი, რომელიც დავის საგანია,

არის იერარქიულად უფრო მაღლა მდგომი ნორმის (მაგალითად კანონის), მაგრამ არა კონსტიტუციის საწინააღმდეგო, საერთო სასამართლოებს აქვთ იმდენი გამოცდილება და უფლებამოსილება, რომ ეს საკითხი თვითონ გადაწყვიტონ. ეს ჩვეულებრივი იურისდიქციის ფუნქციაა და საპარლამენტო უზენაესობა აქ არაფერ შუაშია.

იმ შემთხვევაშიც კი, როცა სადავოა ბრძანებულების ან სამთავრობო დეკრეტის კონსტიტუციურობის საკითხი, მიზანშეწონილია მისი გადაწყვეტის უფლებამოსილების საერთო სასამართლოებისათვის მინიჭება, რაც ამ სასამართლოებს შეაჩვევს კონსტიტუციურ საკითხებთან ურთიერთობას და ხელს შეუწყობს მათი თვალსაწიერის გაფართოებას. განსაკუთრებით, როდესაც კონსტიტუციური საკითხი ეხება ადამიანის უფლებებს, ასეთ საკითხთან ურთიერთობამ შეიძლება გაამძაფროს საერთო სასამართლოებში ადამიანის უფლებათა მნიშვნელობის შეგრძნება და დადებითად იმოქმედოს მათ გადაწყვეტილებებზე.

თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კონსტიტუციურ საკითხებზე იურისდიქციის გადანაწილება გარკვეულ პრობლემებთან არის დაკავშირებული. როდესაც სხვადასხვა სასამართლო განიხილავს მსგავს საკითხებს, განსაკუთრებით ადამიანის უფლებათა შესახებ, აუცილებლად უნდა არსებობდეს ერთი უზენაესი და საბოლოო ინსტანცია. სხვა შემთხვევაში საკონსტიტუციო სასამართლომ შეიძლება კონკრეტული საკითხი კანონის კონსტიტუციური კონტროლის დროს გადაწყვიტოს ერთი გზით, ხოლო საერთო სასამართლომ იგივე საკითხი გადაწყვიტოს სრულიად სხვაგვარად ადმინისტრაციული აქტის კანონიერების ან კონსტიტუციურობის შემოწმებისას. მაგალითად, საკონსტიტუციო სასამართლომ შეიძლება გააუქმოს კანონი ხელფასის განაკვეთების შესახებ ქალების დისკრიმინაციის საფუძველზე, მაგრამ უზენაესმა სასამართლომ დასაშვებად მიიჩნიოს ის ადმინისტრაციული აქტი, რომელიც ასეთივე განსხვავებას აწესებს.

თუ სხვადასხვა სასამართლო სისტემას მიეცემა იდენტური ან მსგავსი კონსტიტუციური საკითხების კონტროლის უფლება, მაშინ უნდა მოიძებნოს გზა ყველა კონსტიტუციურ საკითხზე კონსტიტუციის უზენაესი ინტერპრეტატორის საბოლოო განმარტების გავრცელებისა და ეს უზენაესი ინტერპრეტატორი უნდა იყოს საკონსტიტუციო სასამართლო. იგი შექმნილია სპეციალურად კონსტიტუციური საკითხების მოსაგვარებლად და, აქედან გამომდინარე, ყველაზე მეტი გამოცდილება აქვს ამ საქმეში.⁸³ მაგრამ საკონსტიტუციო სასამართლოს უნდა მიეცეს დისკრეციული გადაწყვეტილების მიღების უფლება იმ საქმეების მიღება-არმიღების საკითხშიც, რომლებიც დაკავშირებულია კანონქვემდებარე აქტებთან, რათა გააკონტროლოს საქმეთა

ოდენობა იმ საქმეების აცილების გზით, რომლებშიც მისი ჩარევა არ არის საჭირო. ასეთია შემთხვევები, როდესაც, მაგალითად, საერთო სასამართლოები ამკარად სამართლიან გადაწყვეტილებებს იღებენ ან საქმე, რომელიც ნაკლები მნიშვნელობისაა და უმჯობესია სხვებმა განიხილონ.⁸⁴

დავა ხელისუფლების ორგანოთა შორის

დავა კომპეტენციის შესახებ ხელისუფლების ორგანოთა შორის, ჰორიზონტალურად უმაღლეს სახელმწიფო ორგანოებს შორის და სხვადასხვა რეგიონალურ და ადგილობრივ ორგანოს შორის, აგრეთვე ვერტიკალურად უმაღლეს და რეგიონალურ/ადგილობრივ ორგანოებს შორის, ხშირად ხდება საკონსტიტუციო სასამართლოს განხილვის საგანი.⁸⁵ როდესაც სადავო უფლებამოსილება განსაზღვრულია იერარქიულად კონსტიტუციაზე დაბლა მდგომი აქტით, არ არის აუცილებელი ამ საკითხების საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გადაწყვეტა, რადგან აქაც, საერთო სასამართლოთა სისტემა უფლებამოსილია განიხილოს ხელისუფლების ორგანოების მოქმედებების კონსტიტუციურობა. მეორე მხრივ, ფედერალურ სახელმწიფოებში დავა კომპეტენციის შესახებ ცენტრალურ სახელმწიფო ხელისუფლებასა და ავტონომიურ ერთეულებს შორის ძალიან მგრძობიარე და დელიკატურია, განსაკუთრებით იქ, სადაც (ისევე როგორც რუსეთში) ადგილობრივი ერთეულები ეთნიკურად განსხვავდება ცენტრალური ხელისუფლებისაგან და სადაც საკმაოდ ძლიერია სეპარატისტული ტენდენციები. ასეთ შემთხვევებში ბევრი უთანხმოება, მაშინაც კი, როცა ისინი კანონებთან დაკავშირებული დავიდან მოდის, მიიღებს კონსტიტუციურ შეფერილობას და გართულებებს გამოიწვევს. ამიტომ მიზანშეწონილია ასეთი საკითხები გადაწყვიტოს საკონსტიტუციო სასამართლომ, რომელიც სწორედ ასეთი წინააღმდეგობების დასაძლევად არის შექმნილი.

საბოლოო

ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად რუმინეთში, პოლონეთსა და პორტუგალიაში, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება შეიძლება შეცვალოს პარლამენტმა, თუმცა ამას ხმათა ორი მესამედის უმრავლესობა სჭირდება, რაც ამ ქვეყნებში ხშირად კონსტიტუციური ცვლილებისათვის არის საჭირო.⁸⁶ პოლონეთში 1997 წლის კონსტიტუციამ უარყო სეიმის მიერ საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილე-

ბის გაუქმების უფლება, მაგრამ მხოლოდ ორწლიანი გარდამავალი პერიოდის შემდეგ, რომელიც 1999 წლის ოქტომბერში დამთავრდა.⁸⁷ რუმინეთში საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებას პარლამენტი აუქმებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სასამართლოს გადაწყვეტილება აუქმებს პარლამენტის მიერ მიღებულ, მაგრამ ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელ აქტს. პარლამენტი არ არის უფლებამოსილი გადასინჯოს ისეთი გადაწყვეტილებები, რომლებიც აუქმებს უკვე ამოქმედებულ კანონებს და პარლამენტის საპროცედურო წესებს ან იმ საქმეებიდან გამომდინარეობს, რომლებიც საკონსტიტუციო სასამართლოს საერთო სასამართლოებმა წარუდგინეს.

ეს დებულებები მწვავე კრიტიკის ქარცეცხლში მოექცა, თუმცა მათ საფუძველზე საკონსტიტუციო სასამართლოს სულ რამდენიმე გადაწყვეტილება გააუქმეს. 1998 წლის ოქტომბრამდე პოლონეთის პირველი საკონსტიტუციო ტრიბუნალის მხოლოდ რვა გადაწყვეტილება გაუქმდა, რუმინეთში კი ასეთი შემთხვევა საერთოდ არ ყოფილა. ახალი საპარლამენტო მმართველობის პირველი წლების განმავლობაში საკმაოდ დაქუცმაცებულ და ჭრელ პარლამენტებში მეტად რთული იყო საჭირო ორი მესამედის უმრავლესობის მოგროვება, მათ შორის თვით პოლონეთშიც კი, სადაც განხილვისათვის საჭირო იყო მხოლოდ დამსწრეთა ორი მესამედი და კვორუმი კი მხოლოდ 50 პროცენტით განისაზღვრებოდა.⁸⁸

მიუხედავად იმისა, რომ პოლონეთის ტრიბუნალის გადაწყვეტილებები ძალიან იშვიათად უქმდებოდა, ყველასთვის აშკარა გახდა, რომ ასეთი უფლების არსებობა საკმაოდ ბევრ პრობლემას ქმნიდა. შედეგად, 1999 წლის ოქტომბერში მოხდა 1997 წლის კონსტიტუციით განსაზღვრული ამ უფლების გაუქმება. რუმინეთში კი, როგორც ჩანს, არაფერი კეთდება ამ დებულების გასაუქმებლად.

გადაწყვეტილების საბოლოო სასამართლოს დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წინაპირობაა. სასამართლოსათვის ამ უფლების ჩამორთმევა ნიშნავს საპარლამენტო სუვერენიტეტის გაფეტიშებასა და საკონსტიტუციო კონტროლისა და ხელისუფლების დანაწილების დოქტრინებისადმი უნდობლობას.⁸⁹

გადაწყვეტილების საბოლოობასთან დაკავშირებულია კანონის გაუქმების გავლენის საკითხი ამ კანონის საფუძველზე განხორციელებულ მოქმედებებზე. ბევრმა ქვეყანამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ ურთიერთობა, რომელიც ჩამოყალიბდა ძველ ნორმაზე დაყრდნობით, ხელუხლებელი დარჩებოდა.⁹⁰

დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა

ახალი საკონსტიტუციო ტრიბუნალების წარმატების აუცილებელი წინაპირობაა დომინანტური პოლიტიკური ძალისაგან, აგრეთვე დანიშვნის უფლებამოსილების მქონე ხელისუფლების ორგანოსა და ყოველგვარი სხვა გარეშე ზემოქმედებისაგან მისი დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა. დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის, როგორც ასეთის, და სასამართლოს ამ თვისებების მიმართ საზოგადოების რწმენის არარსებობის პირობებში სასამართლო ვერ გახდება ის ორგანო, რომლის გადაწყვეტილებებსაც ყველა უნდა დაემორჩილოს და რომელიც კანონის უზენაესობის ბურჯი უნდა გახდეს.

დამოუკიდებლობა და საზოგადოების აზრი ამ დამოუკიდებლობაზე, რა თქმა უნდა, ძალიან მნიშვნელოვანია ყველა სასამართლოსათვის,⁹¹ მაგრამ ამას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს საკონსტიტუციო ტრიბუნალისათვის, რადგან იგი, საერთო სასამართლოებისაგან განსხვავებით, გამუდმებით განიხილავს რთულ პოლიტიკურ დავებს.

კომუნისტური რეჟიმის დროს სასამართლოს დამოუკიდებლობა გამოიხატებოდა მისი არარსებობით. ლენინს და მის მიმდევრებს სძულდათ კანონის უზენაესობა და სასამართლოს დამოუკიდებლობა როგორც კლასობრივი უთანასწორობის შემლამაზებელი ფასადი. სახელმწიფო ხელისუფლების ერთიანობის კონცეფცია, რომელიც ლენინმა შემოიღო, გამორიცხავდა ხელისუფლების დანაწილებას, წამყვანი როლი მინიჭებული ჰქონდა კომუნისტურ პარტიას, რომელიც ახორციელებდა ყველა სახელმწიფოებრივ მოქმედებას, მათ შორის სასამართლო გადაწყვეტილებასაც კი, რომელიც შეესაბამებოდა პარტიული ელიტის სურვილს. სასამართლო ხელისუფლება აღმასრულებელი ხელისუფლების ნაწილი იყო, პრაქტიკულად კი – ელიტის იარაღი. ბატონობდა „სატელეფონო სამართალი“ – მოსამართლე აკეთებდა იმას, რასაც მას ტელეფონით უბრძანებდა პროკურატურა და სუკი.⁹²

თავის კვლევაში კომუნისტური ეპოქის პოლონეთის მოსამართლეების შესახებ ანდრჟეი რუჟკლინსკი აღნიშნავს:

დანიშნის, გადაყვანის, დაწინაურების, დაჯილდოების, დისციპლინური ღონისძიებების, სასამართლოს თავმჯდომარეებისა და იუსტიციის სამინისტროს ზედამხედველობის სისტემა ეფექტიანად მუშაობდა და წარმატებით უზრუნველყოფდა მოსამართლეების ამკარად დაქვემდებარებულ პოზიციას. ზედმეტი იქნება იმის თქმა, რომ ყველა მაღალი ადმინისტრაციული თანამდებობა მკაცრად იყო შენახული პარტიის სანდო წევრებისათვის. მოსამართლეთა საოცრად მწირმა ხელფასებმა, აგრეთვე არაადეკვატურმა სამუშაო პირობებმა, ხელი შეუწყო ზოგად დაავადებას – ზნეობის დაცემას და საკუთარი თავის პატივისცემის დაკნინებას.⁹³

გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ რაც უფრო მაღალი იყო ინსტანცია, მით უფრო დამოკიდებული იყო მოსამართლე სასამართლოს თავმჯდომარეზე, რომელიც მოქმედებდა როგორც პარტიის ხელისუფლების შუამავალი სხვა მოსამართლეების მიმართ.

1989 წლისათვის აღმოსავლეთის ბლოკის თითქმის ყველა ქვეყანაში მოხდა მოსამართლეთა დისკრედიტაცია და მათ უნდობლობა გამოუცხადეს, მიუხედავად იმისა, რომ საკმაოდ ბევრი იყო ცალკეულ მოსამართლეთა პრინციპულობისა და დამოუკიდებლობის კონკრეტული შემთხვევები. თუმცა ეს ფაქტორი საკონსტიტუციო სასამართლოს ჩამოყალიბებისათვის სერიოზული პრობლემა არ გამჩნდა. გერმანული და ფრანგული მოდელების საფუძველზე იქმნებოდა სპეციალური ტრიბუნალი, რომელიც არ უნდა ყოფილიყო საერთო სასამართლოების სისტემის ნაწილი – ეს ქვეყნები აყალიბებდნენ ახალ ინსტიტუტებს ახალი ხალხით.

მიუხედავად ამისა, ათწლეულების განმავლობაში არსებული ავტორიტარული რეჟიმისა და კანონის უზენაესობის ტრადიციის არარსებობის გამო შექმნილმა მდგომარეობამ საფრთხე შეუქმნა სასამართლოს დამოუკიდებლობას და მიუკერძოებლობას, რამაც კონსტიტუციასა და შესაბამის კანონებში განსაკუთრებული გარანტიების დაწესების საჭიროება განაპირობა.⁹⁴ ეს აუცილებლობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო იმ დიდი ძალაუფლების გამო, რომელიც ამ სასამართლოებს მიენიჭათ სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე სახელისუფლებო და პოლიტიკური საკითხების მიმართ.

მოსამართლეების დამოუკიდებლობის ფორმალურად დეკლარირება არ იყო საკმარისი – ამას ხომ კომუნისტური კონსტიტუციებიც ითვალისწინებდნენ.⁹⁵ კონსტიტუცია ასევე უნდა შეიცავდეს დამოუკიდებლობის ქმედით გარანტიებს, რომლებიც უცვლელი უნდა იყოს იშვიათი გამონაკლისის გარდა.⁹⁶ ასევე მნიშვნელოვანია მიუკერძოებლობის შესახებ კონსტიტუციური დებულების არსებობა, რადგან მიუკერძოებლობა და საქმის განხილვისას საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის ყოველგვარი პიროვნული ინტერესის გამორიცხვა, რამაც შეიძლება გავლენა მოახდინოს საქმის ობიექტურ განხილვასა და გადაწყვეტაზე, ისევე მნიშვნელოვანია, როგორც კანონის უზენაესობა. ფართოდ გავრცელებული შეხედულება, რომ აღმოსავლეთ ევროპაში მოსამართლე „იყიდება“, ამ ქვეყნებში კანონისადმი პატივისცემის დამკვიდრების მნიშვნელოვანი ხელშემშლელი ფაქტორი იყო.

დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის უზრუნველყოფის მთავარი გარანტი არის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის საქმიანობისა და ცხოვრების მნიშვნელოვანი ასპექტების საკანონ-

მდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებათა ჩარევისაგან დაცვა. საჭიროა სწორედ იმ ასპექტების დაცვა, რომლებსაც კომუნისტური რეჟიმი იყენებდა მოსამართლეთა გასაკონტროლებლად. ზოგიერთი მათგანი, მაგალითად, ზემდგომი სასამართლოს მიერ მოსამართლის დანიშვნა, გადაყვანა, დაწინაურება და ზედამხედველობა არააქტუალურია საკონსტიტუციო სასამართლოსა და მის მოსამართლეებთან მიმართებაში. მაგრამ დანიშვნა, უფლებამოსილების ვადა, დისციპლინა, სისხლისსამართლებრივი იმუნიტეტი, გადაყენება, ხელფასები და მოვალეობის შესრულებასთან დაკავშირებული სხვა დეტალები, სამუშაო პირობები, ადმინისტრაციული და საბიუჯეტო სფეროები, სასამართლოს თავმჯდომარის თანამდებობა არის ის საკითხები, რომლებზეც გავლენას ახდენენ და ზოგჯერ აკონტროლებენ ხელისუფლების სხვა განშტოებები და ამიტომ თითოეული ეს ასპექტი განსაკუთრებით დაცული უნდა იყოს არასწორი ჩარევისაგან.⁹⁷ საკონსტიტუციო სასამართლოზე პოტენციური დამატებითი ზემოქმედების წყაროა სასამართლოს განხილვის საგანისა და უფლებამოსილების საკანონმდებლო კონტროლი. ამას ამერიკის შეერთებული შტატების გამოცდილება ცხადყოფს, სადაც კონგრესის ზოგიერთ წევრს უნდოდა უზენაესი სასამართლოს იურიდიქციის გაუქმება იმ საქმეებზე, რომლებიც მან კონგრესმენტა შეხედულების საწინააღმდეგოდ გადაწყვიტა.

მხოლოდ რამდენიმე ახალი კონსტიტუცია შეიცავს დამოუკიდებლობის დაცვისათვის საკმარის გარანტიებს. მიუხედავად ამისა, როგორც თითოეული სასამართლოს ანალიზისას იქნება წარმოდგენილი, აღმოსავლეთ ევროპის თითქმის ყველა სასამართლომ გამოავლინა განსაკუთრებული დამოუკიდებლობა (ზოგ შემთხვევაში გასაოცარიც კი) და მზადყოფნა მნიშვნელოვანი კანონებისა და აქტების გასაუქმებლად. მაგალითად, უნგრეთის ტრიბუნალის კონსტიტუციური გარანტიები წარმოდგენილია კონსტიტუციის 32-ე მუხლის „ა“ პუნქტის სულ რაღაც ექვსი პარაგრაფით, რომლებიც განსაზღვრავს სასამართლოს უფლებამოსილებას, მისი გადაწყვეტილების იურიდიულ ძალას და გავლენას, სარჩელის აღძვრის წესებს, მოსამართლეთა ოდენობას და დანიშვნის წესს, პოლიტიკური პარტიისადმი მიმხრობის აკრძალვას და დებულებას სახელმძღვანელო დოკუმენტის – რეგლამენტის მიღების შესახებ. მიუხედავად ასეთი მწირი კონსტიტუციური გარანტიებისა, სასამართლო არ მორიდებია ისეთი კანონებისა და სხვა საკანონმდებლო თუ აღმასრულებელი აქტების გაუქმებას, რომლებსაც უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა შესაბამისი ხელისუფლების განშტოებისათვის.⁹⁸

დამოუკიდებლობის დაცვა

მოსამართლეთა შერჩევა და უფლებამოსილების ვადა

მიუხედავად იმისა, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლო ძლიერი პოლიტიკური ინსტიტუტია, თავისი უფლებამოსილების განხორციელებისა და იმ საშუალებების გამოყენებისას, რომლითაც მის წევრებს ირჩევენ, იგი ცდილობს არ იყოს ასეთი და შეძლებისდაგვარად დაიცვას დისტანცია კულუარული პოლიტიკური კონფლიქტებისაგან.⁹⁹ ევროპის საკონსტიტუციო სასამართლოები მნიშვნელოვნად განსხვავებული არიან. მათი მონაწილეობა პოლიტიკურ ბრძოლაში არ არის დამალული. იმ პირთა კვალიფიკაცია და დახასიათება, ვინც შეიძლება გახდეს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლე, პროცედურა, რომელითაც ისინი ინიშნებიან, მათი უფლებამოსილების ვადა, საკითხები, რომლებსაც განიხილავენ, სარჩელის წარდგენის უფლების მქონე სუბიექტები და მათი გადაწყვეტილების გავლენა მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ხასიათს სძენს მათ.

საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის ფორმალური კვალიფიკაცია ძირითადად თავად კონსტიტუციაშია მოცემული.¹⁰⁰ ტიპურია ბულგარული დებულება: „მაღალი პროფესიული და მორალური თვისებების იურისტები, სულ ცოტა, თხუთმეტი წლის პროფესიული გამოცდილებით“.¹⁰¹ საფრანგეთის საკონსტიტუციო საბჭოსაგან განსხვავებით, ყველა აღმოსავლეთ ევროპის ახალი ქვეყანა მოითხოვს, რომ მოსამართლეებს იურიდიული განათლება ჰქონდეთ.¹⁰² ზოგიერთ ქვეყანას აქვს ასაკის შეზღუდვაც, ძირითადად ორმოცი ან ორმოცდახუთი წელი, და ყველას აქვს გამოცდილების მოთხოვნა.¹⁰³ კონსტიტუციის ან შესაბამისი კანონმდებლობის საფუძველზე ყველა მოითხოვს, რომ მოსამართლეობის კანდიდატი ამ ქვეყნის მოქალაქე იყოს.¹⁰⁴

განსაკუთრებით საინტერესოა, როგორი ადამიანები ხდებიან მოსამართლეები. აქაც გამოცდილება ფაქტობრივად ერთნაირია: არჩეულთა უმრავლესობა უნივერსიტეტის პროფესორი ან სამართლის სხვა თეორეტიკოსია.¹⁰⁵ ძალიან იშვიათად ირჩევენ ხოლმე უკვე მოქმედ მოსამართლეს საერთო სასამართლოების მოსამართლეებისადმი ზემოაღნიშნული უნდობლობისა და იურიდიული პრობლემების ვიწრო ტექსტურისაგან განსხვავებული ფართო კონტექსტუალური ხედვის უზნარობის გამო.¹⁰⁶

შერჩევის პროცესი

ამ სასამართლოების პოლიტიკური ხასიათი, ისევე როგორც გარკვეული წარმომადგენლობითი ბალანსის დაცვის ინტერესი, გამოხატული და გარანტირებულია მოსამართლეთა შერჩევის პროცესში. სასამართლოებს თითქმის ყოველთვის სახელმწიფო ხელისუფლების სხვადასხვა განშტოება აკომპლექტებს. რუმინეთში, მაგალითად, ცხრაწევრიანი სასამართლოს შექმნაში როლები თანაბრად ნაწილდება ორ საპარლამენტო პალატასა და პრეზიდენტს შორის.¹⁰⁷ ბულგარეთში თორმეტი მოსამართლიდან ერთი მესამედი პრეზიდენტის დანიშნულია, ერთ მესამედს პარლამეტი ნიშნავს, ერთ მესამედს კი საერთო სასამართლოების სისტემის უმაღლესი სასამართლო მოსამართლეები ნიშნავენ.¹⁰⁸ ჩეხეთის მიდგომა ამერიკული მოდელის მსგავსია: პრეზიდენტი ნიშნავს, მაგრამ სენატის თანხმობა საჭირო.¹⁰⁹ უნგრეთში ყველა მოსამართლეს პარლამენტი ნიშნავს, მაგრამ ამისათვის ხმათა ორი მესამედი უნდა მოგროვდეს. კანდიდატები უნდა შეარჩოს იმ კომიტეტმა, რომელშიც თითოეულ საპარლამენტო პარტიას ერთი ხმა აქვს, რაც იმის გარანტიაა, რომ კომიტეტში მმართველ პარტიას გადაწყვეტილი ხმა ვერ ექნება.¹¹⁰ დასავლეთ ევროპაში საზოგადოება საჯარო განხილვისა თუ სხვა ფორმით დანიშვნის პროცესში არ მონაწილეობს: ირჩევენ მხოლოდ პოლიტიკოსები.¹¹¹

მოსამართლეთა შერჩევის პროცესზე პოლიტიკური გავლენა გარდაუვალია. საკონსტიტუციო სასამართლომ უნდა განიხილოს ქვეყნის უმნიშვნელოვანესი საკითხები. ისინი, ვინც ერის პოლიტიკური სტრუქტურა შექმნა, ნაკლებად მიანიჭებენ ამ ფუნდამენტური საკითხების გადაწყვეტის უფლებას ჯგუფს, რომლის დაკომპლექტებასაც სრულ კონტროლს თუ არ გაუწევენ, მასზე გარკვეული გავლენა მაინც არ ექნებათ.

ასეთი სახის გავლენა მიზანშეწონილიცაა. თუ კონსტიტუციური კონტროლის შედეგად მიღებული გადაწყვეტილება მთელმა ერმა უნდა აღიაროს, მაშინ ეს გადაწყვეტილება ხალხის ღირებულებებსა და რწმენას უნდა პასუხობდეს. სასამართლოს დაკომპლექტება, რომელსაც საზოგადოების მიერ არჩეული საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლება ახორციელებს, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც არჩევა ძირითადად გარკვეული ვადითაა შეზღუდული, იმის უზრუნველყოფის საშუალებას იძლევა, რომ სასამართლო მართლაც განასახიერებდეს ამ ღირებულებებსა და რწმენას და უძლებდეს დროის გამოცდას.

უფლებამოსილების ვადა

საერთო სასამართლოების მოსამართლეებს, ისევე როგორც საჯარო მოხელეთა უმეტესობას, ძირითადად მთელი სიცოცხლის განმავლობაში აქვთ უფლებამოსილება, საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეთათვის კი უფლებამოსილების განსაზღვრული ვადაა დაწესებული. უმეტეს შემთხვევაში ეს თავად კონსტიტუციური შეზღუდვაა, რომელიც ითვალისწინებს რვიდან თორმეტ წლამდე ერთვადიან პერიოდს,¹¹² თუმცა უნგრეთში დასაშვებად მიიჩნევენ ზედიზედ ორჯერ დანიშვნას,¹¹³ ხოლო ჩეხეთისა და სლოვაკეთის რესპუბლიკებში ხელახალი დანიშვნა არაფრით იზღუდება.¹¹⁴

უფლებამოსილების ვადის დაწესება, ალბათ, ძლიერი, არაკონტროლირებადი ორგანოს შექმნის შიშით არის განპირობებული. პრაქტიკოსი პოლიტიკოსები, რომლებმაც შექმნეს და მიიღეს აღმოსავლეთ ევროპის კონსტიტუციები, არ აპირებდნენ საკონსტიტუციო სასამართლოს პოტენციურად დიდი ძალაუფლება მიეცათ განუსაზღვრელი ვადით დანიშნული (როგორც ეს ამერიკის შეერთებულ შტატებშია) არაკონტროლირებადი იურისტების ჯგუფისათვის, რომელთაგან უმრავლესობა მეცნიერი იყო.

უფლებამოსილების ვადა, ვადის შეზღუდვა და უვადო დანიშვნა ამკარად ახდენს გავლენას მოსამართლის დამოუკიდებლობაზე. გასაგებ მიზეზთა გამო ყველაზე მეტად მიზანშეუწონელია მოკლე და განახლებადი ვადა, როგორც ეს სლოვაკეთშია, სადაც უფლებამოსილების ვადა შვიდი წელია და ხელხალა დანიშვნა განუსაზღვრელად შეიძლება. შედარებით უკეთესი ვითარებაა ჩეხეთის რესპუბლიკაში, სადაც თითო უფლებამოსილების ვადა ათი წლით განისაზღვრება.

ბევრ ქვეყანაში უფლებამოსილების ვადა ეტაპობრივია, ანუ ხდება მოსამართლეთა შემადგენლობის პერიოდული განახლება. კადრების ასეთი ცვლადობა ხელს არ უშლის სასამართლოს მუდმივობას.¹¹⁵ თუმცა პენსიაზე გასვლის, გარდაცვალების, მოვალეობის შესრულების შეუძლებლობის ან სამუშაოს დატოვების გამო მაინც ხდება საჭირო გარკვეული ცვლილებები, შემადგენლობის გადახალისება. ერთდროულად ყველა მოსამართლის შეცვლამ შეიძლება არა მარტო მუდმივობისა და კოლექტიური მახსოვრობის დაკარგვა გამოიწვიოს, არამედ ასევე ხელი შეუშალოს სასამართლოს ეფექტიან საქმიანობას. ამასთან, ელექტორატის მიდგომაში რადიკალურმა ცვლილებამ შეიძლება განაპირობოს პოლიტიკურ ძალთა გადანაწილების მოულოდნელი და ფართომასშტაბიანი ცვლილება. მოსალოდნელია, ამ ცვლილებას მოჰყვეს ყველა მოსამართლის შეცვლა და სასამართლოს გადაწყვეტილებებში

მნიშვნელოვანი განსხვავება, რამაც, თავის მხრივ, შეიძლება სამართლებრივ სტაბილურობას ზიანი მიაყენოს და გავლენა იქონიოს საზოგადოებაში არსებულ სასამართლოს დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის რწმენაზე. ეს კი, თავის მხრივ, სადავოს ხდის მის სტატუსსა და ლეგიტიმურობას.

ფინანსები და ადმინისტრაცია

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ფინანსურ და ადმინისტრაციულ დამოუკიდებლობას არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება. სამწუხაროდ, იგი მხოლოდ რამდენიმე სასამართლოს აქვს. ფინანსურად დამოკიდებული სასამართლოების საფრთხე ისაა, რომ აღმასრულებელი ან საკანონმდებლო ხელისუფლება ეცდება ზემოქმედება მოახდინოს სასამართლოზე მისი დაფინანსების შეზღუდვის ან შეძცირების გზით. ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად, ბულგარეთსა და სლოვაკეთში, სასამართლოებს ტრანსპორტითა და ლიფტით სარგებლობის საშუალება წაართვეს; ბულგარეთში სასამართლოსათვის შენობის წართმევაც კი სცადეს.¹¹⁶

ასეთი ვითარების თავიდან ასაცილებლად უნგრეთში სასამართლოს უფლება აქვს თავად შეიმუშაოს საკუთარი ბიუჯეტი.¹¹⁷ მაგრამ ამ საკითხს ყველგან ასე როდი უდგებიან. მაგალითად, სლოვაკეთის შესაბამისი კანონი უბრალოდ აცხადებს, რომ „საკონსტიტუციო სასამართლოს ცალკე თავი ექნება სახელმწიფო ბუჯეტში“¹¹⁸ და თან არც მინიშნებაა სადმე, თუ ვინ უნდა მოამზადოს იგი. და კიდევ, იმის გამო, რომ ყველა ქვეყანაში საბოლოო ფინანსური გადაწყვეტილების მიმღები არის პარლამენტი, შეუძლებელია ამ ორგანოს ძალაუფლებისაგან თავის დაღწევა. ტიპურია რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუცია,¹¹⁹ რომელიც ითვალისწინებს, რომ სასამართლოებს (ალბათ, აქ ყველა სასამართლო იგულისხმება) „აფინანსებს მხოლოდ ფედერალური ბიუჯეტი“ სასამართლო დამოუკიდებლობის უზრუნველსაყოფად, მაგრამ, როგორც ჩანს, აქ არ იგულისხმება დამოუკიდებლობა მთავრობისა (რომელიც ბიუჯეტს ამზადებს) და პარლამენტის ორი პალატისაგან (რომლებმაც უნდა მიიღონ იგი).¹²⁰ მეხუთე თავში დეტალურად განვიხილავთ და ვნახავთ, რომ რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტი სასამართლოზე ზემოქმედების მიზნით არ მორიდებია თავისი უფლებამოსილების გამოყენებას მისი მატერიალური უზრუნველყოფის საკითხებში ჩარევის ჩათვლითაც კი.

ჩეხეთის შესაბამისი კანონით მოსამართლეებისათვის გარანტირებულია ხელფასები და სოციალური პრივილეგიები (ავტომანქანა, ბინა, ტელეფონი),¹²¹ რაც ჩეხეთში შეუძლებელს ხდის მოსამართლეებზე

ისეთი სახის ზემოქმედებას, რომელიც გამოიყენა რუსეთის პრეზიდენტმა ბორის ელცინმა საკონსტიტუციო სასამართლოს ყოფილი თავმჯდომარის ვალერი ზორკინის წინააღმდეგ (იმის გამო, რომ ელცინს არ მოეწონა სასამართლოს გადაწყვეტილება, მას ჩამოართვეს აგარაკი და შეუცვალეს ავტომანქანა).¹²²

დამატებითი დაცვის უზრუნველსაყოფად ყველა ახალი კონსტიტუციით საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებს მინიჭებული აქვთ იმუნიტეტი და, უმეტესწილად, დაუშვებელია მათი სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა.¹²³ სლოვაკეთის კონსტიტუცია ტიპურია: (1) საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრები სარგებლობენ ისეთივე იმუნიტეტით, როგორითაც სლოვაკეთის ეროვნული საბჭოს წევრები, (2) საკონსტიტუციო სასამართლოს წევრის სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა, დაკავება ან დაპატიმრება შეიძლება მხოლოდ საკონსტიტუციო სასამართლოს თანხმობით.¹²⁴

თავად დებულებები იმუნიტეტის შესახებ ხანდახან გაუმართლებლად კომპრომისულია. მაგალითად, მიუხედავად იმისა, რომ ჩეხეთის კონსტიტუციის დებულება, სლოვაკეთის მსგავსად, ითვალისწინებს საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის სისხლის სამართლის პასუხისგებლობისაგან იმუნიტეტს, ამ იმუნიტეტის მოხსნა შეუძლია სენატს, რაც თავისთავად სახიფათო დებულებაა.¹²⁵ ამასთან, ჩეხი მოსამართლეებისათვის დისციპლინური სახდელის დაკისრების საფუძვლები ასევე ძალიან ბუნდოვანი და ზოგადია:

*დისციპლინური გადაცდომა არის ისეთი მოქმედება (მათ შორის ადმინისტრაციული გადაცდომა), რომლითაც მოსამართლე ზიანს აყენებს თავისი საქმიანობისადმი საზოგადოების ნდობას, მოსამართლის ღირსებას, საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილების დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობისადმი რწმენას, აგრეთვე, რომლითაც იგი ბრალეულად არღვევს მოსამართლის სხვა მოვალეობებს.*¹²⁶

ასეთი ზოგადი და ბუნდოვანი განსაზღვრება ასევე ტიპურია.¹²⁷

მიუხედავად იმისა, რომ ჩეხეთის დისციპლინური პასუხისმგებლობის პროცედურული წესები მოსამართლისათვის სახდელის დასაკისრებლად მოითხოვს თხუთმეტი მოსამართლიდან, სულ ცოტა, ცხრა მოსამართლის თანხმობას, ეს მაინც ვერ უზრუნველყოფს მოსამართლეთა სათანადო დაცვას, რადგან დისციპლინურ სამართალწარმოებაში სისხლის სამართლის პროცესი გამოიყენება მხოლოდ „საჭიროებისამებრ“.¹²⁸

მიუკერძოებლობა

დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფელ ნორმებთან ერთად, მიუკერძოებლობა გადაწყვეტილების მიღებისას, რაც გულისხმობს მოსამართლის ფინანსური, პოლიტიკური თუ პირადი ინტერესებისაგან თავისუფალ გადაწყვეტილებას, ძირითადად უზრუნველყოფილია სპეციალური ნორმებით. ეს ნორმები მოსამართლისაგან მოითხოვს თავიდან აიცილოს ნებისმიერი დამოკიდებულება, რამაც შეიძლება წარმოშვას კონფლიქტი მის ინტერესსა და კონკრეტული საქმის ობიექტურად გადაწყვეტის ინტერესს შორის. აქაც ტიპურია ჩეხეთის მაგალითი:

(3) მოსამართლის თანამდებობა შეუთავსებელია ნებისმიერ სხვა თანამდებობასა და ანაზღაურებად საქმიანობასთან, გარდა მოსამართლის კუთვნილი ქონების მართვის, სამეცნიერო, ლიტერატურული, შემოქმედებითი და პედაგოგიური მოღვაწეობისა, თუ ასეთი საქმიანობა ხელს არ უშლის მოსამართლის ფუნქციის შესრულებას, მის მნიშვნელობასა და ღირსებას, და თუ ეს საფრთხეს არ უქმნის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებების დამოუკიდებლობისა და მიუკერძოებლობის რწმენას;

(4) მოსამართლის თანამდებობა ასევე შეუთავსებელია პოლიტიკური პარტიისა და პოლიტიკური მოძრაობის წევრობასთან.

კარი 36

მოსამართლეთა აცილება

(1) მოსამართლე აცილებული იქნება სასამართლო განხილვისა და გადაწყვეტილების მიღების პროცესიდან, თუ მისი მიუკერძოებლობა ეჭვს იწვევს საქმესთან, მის მხარეებთან ან მათ წარმომადგენლებთან თავისი დამოკიდებულების გამო.

(2) მოსამართლე აგრეთვე აცილებული იქნება, თუ იგი ჩაბმული იყო განსახილველ საქმეში სხვა ფუნქციით, გარდა საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლის ფუნქციისა.

(3) სამართლებრივი აქტების მომზადებაში, გადასინჯვასა და მიღებაში მონაწილეობა არ ჩაითვლება მე-2 პარაგრაფში აღნიშნულ საქმიანობად.¹²⁹

თუმცა, 36-ე მუხლის მე-3 პუნქტში მითითებული გამონაკლისი, რომელიც ასევე ვრცელდებოდა ჩეხეთის ტრიბუნალის წინამორბედ ჩეხოსლოვაკიის სასამართლოზე, შეუთავსებელია იმ ობიექტურობასა და მიუკერძოებლობასთან, რომლითაც მოსამართლე საკითხს უნდა

მიუდგეს. ამ პრაქტიკამ უკვე გამოიღო თავისი უარყოფითი შედეგი – ჩენოსლოვაკიის საკონსტიტუციო სასამართლოს მოსამართლეებმა, რომლებმაც მხარი არ დაუჭირეს საკმაოდ გაკრიტიკებული ლუსტრაციის შესახებ ჩენოსლოვაკიის კანონის გაუქმებას, თავის დროზე ხმა ჰქონდათ მისთვის მიცემული როგორც პარლამენტის წევრებს.

გადაწყვეტილების მიღება

კოლეგიები პლენუმის წინააღმდეგ

ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესი სასამართლოსაგან განსხვავებით, ევროპის საკონსტიტუციო სასამართლოთა უმეტესობა, თვით ახალი სასამართლოებიც, საქმეთა უმეტესობას კოლეგიებში განიხილავენ, ხოლო უფრო მნიშვნელოვანი საკითხების გადასაწყვეტად პლენუმს მიმართავენ. ბულგარეთის სასამართლო, რომელიც საქმეს მხოლოდ პლენარულ სხდომებზე განიხილავს, ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენს. რუსეთის სასამართლო იზიარებს გერმანულ მოდელს და სასამართლოს ყოფს ორ დიდ ჯგუფად: ერთი კოლეგია შედგება ცხრა წევრისაგან, ხოლო მეორე – ათი წევრისაგან.¹³⁰ ორი კოლეგიის შემადგენლობა განისაზღვრება წილისყრით. სხვა ქვეყნებში კოლეგიები უფრო პატარაა და სამი ან ხუთი მოსამართლისაგან შედგება.¹³¹

პლენუმის სხდომები გამოიყენება უფრო მნიშვნელოვან საქმეთა გადასაწყვეტად ან კოლეგიებს შორის არსებული კონფლიქტის დროს. ჩეხეთის მოდელი ტიპურია: პლენუმის განსჯად საკითხთა წრეს მიეკუთვნება კანონებისა და სხვა სამართლებრივი აქტების კონსტიტუციურობა, პოლიტიკურ პარტიათა კონსტიტუციურობა, საპროცედურო წესები, იმპიჩმენტი და სხვა განსაკუთრებით დელიკატური საკითხები.¹³²

როგორც პლენუმის, ისე კოლეგიის სხდომისათვის ინიშნება მომხსენებელი მოსამართლე, რომელმაც უნდა მოამზადოს საქმე და შედეგები წარუდგინოს სხვებს. უმეტეს სასამართლოში მომხსენებელი მოსამართლე ხშირად მთავარი ფიგურაა გადაწყვეტილების მიღებისას.

გადაწყვეტილების დასაბუთება

არსებობს გადაწყვეტილების დასაბუთების ორი მოდელი: ფრანგული, რომელიც არის მოკლე და ძირითადად არ შეიცავს გადაწყვეტილების მიზეზების დეტალურ აღწერას, და გერმანული, რომელიც

ხშირად შეიცავს არგუმენტებისა და კონტრარგუმენტების ფართო სპექტრს. მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლოთა უმრავლესობა ოფიციალურად ცდილობს მიჰყვეს გერმანულ მოდელს და ზოგჯერ აკეთებს კიდევ ამას, პრაქტიკულად უმეტესობა მაინც ფრანგულ მოდელს მისდევს, რადგან გადაწყვეტილება ხშირად მხოლოდ იმ კონსტიტუციური თუ სახელშეკრულებო ნორმების ჩამონათვალს შეიცავს, რომელსაც გადაწყვეტილება ეყრდნობა. ასეთ გადაწყვეტილებებში ნაკლებად ვხვდებით იმის განხილვას, თუ რატომ მოხდა ამ ნორმების შეფარდება და რა კონტრარგუმენტები არსებობს მეორე მხარის არგუმენტების საპირისპიროდ.

სასამართლოთა უმეტესობა დასაშვებად მიიჩნევს ცალკეულ მოსამართლეთა განსხვავებული აზრის არსებობას და ასევე მის გამოქვეყნებას.¹³³ ზოგ ქვეყანაში მხოლოდ განსხვავებული აზრის არსებობის ფაქტი ფიქსირდება.¹³⁴

ნორმატიული ბაზა

კონსტიტუცია, კანონები, სასამართლოს რეგლამენტი: სად რა უნდა განთავსდეს

ისეთი განსაკუთრებული ხელისუფლების შექმნა, რომელსაც კანონებისა და სხვა ნორმატიული აქტების კონსტიტუციური კონტროლის უფლება აქვს, სწორედ ის საკითხია, რომელიც კონსტიტუციის დონეზე უნდა გადაწყდეს. სწორედ ამიტომ, აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების ყველა ახალი საკონსტიტუციო სასამართლო შესაბამისი კონსტიტუციით შეიქმნა.¹³⁵ კონსტიტუციური დებულებები ერთმანეთისაგან განსხვავებულია, თუმცა საბოლოოდ საერთო პარამეტრებშია მოქცეული. უმეტეს შემთხვევაში, კონსტიტუცია ასევე მიუთითებს სპეციალურ საკანონმდებლო აქტზე, რომელმაც უნდა განსაზღვროს სასამართლოს ფუნქციების დამატებითი დეტალები. ასეთი აქტები ორგანული ან კონსტიტუციური კანონების სახით გვევლინება, რომელთა მიღებასა და შეცვლასაც აბსოლუტური უმრავლესობა სჭირდება. ამასთან, სასამართლოს საქმიანობის მოსაწესრიგებლად იღებენ სასამართლოს საპროცედურო წესებს.

სასამართლოს უფლებამოსილების, დამოუკიდებლობის, მიუკერძოებლობისა და ეფექტიანობისათვის პირდაპირი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ მისი საქმიანობის მომწესრიგებელი რომელი დებულება მოხვდება კონსტიტუციაში, კანონსა თუ პროცედურულ წესებში. ეს განპირობე-

ბულია იმით, რომ ის, თუ სად არის ესა თუ ის ნორმა განთავსებული, განსაზღვრავს იმასაც, თუ ვის და როგორ შეუძლია მისი შეცვლა. ეს ფაქტორი კი საბოლოოდ დიდად განსაზღვრავს სასამართლოს ბუნებას. რა თქმა უნდა, ყველაფერი, რაც კონსტიტუციითაა გამყარებული, უფრო ძნელი შესაცვლელია, რადგან ამისათვის შეიძლება აბსოლუტურ საკანონმდებლო უმრავლესობასთან ერთად საჭირო გახდეს აღმასრულებელი ხელისუფლების თანხმობაც, ზოგ ქვეყანაში – ხალხის ნებაც კი, რომელიც გამოიხატება რეფერენდუმით.

სასამართლოს იურისდიქციის საკითხი, გასაგები მიზეზების გამო, ყოველთვის კონსტიტუციითაა განსაზღვრული, გარდა ზოგიერთი კონსტიტუციისა (გერმანული მოდელი), რომლებიც შეიცავენ ღია დებულებას, რომ საკონსტიტუციო სასამართლო „ასევე განიხილავს ნებისმიერ სხვა საქმეს, რომელსაც მას ფედერალური კანონმდებლობა მიაკუთვნებს“.¹³⁶

ასეთ ღია დებულებასთან დაკავშირებული პრობლემა ისაა, რომ იგი არა მარტო სასამართლოსათვის დამატებითი უფლებამოსილების მიცემის საკითხის წამოჭრის უფლებას ანიჭებს საკანონმდებლო ინიციატივის მქონე სუბიექტებს, არამედ შესაბამისად მისი გაუქმების ინიცირების უფლებასაც გულისხმობს. როგორც ამერიკის გამოცდილება ცხადყოფს, როდესაც სასამართლოს იურისდიქცია საკანონმდებლო კონტროლს ექვემდებარება, სასამართლოს ამა თუ იმ გადაწყვეტილებით უკმაყოფილო საკანონმდებლო ხელისუფლებამ იურისდიქციის გაუქმების მუქარა შეიძლება სასამართლოს დამოუკიდებლობის შეზღუდვისთვისაც გამოიყენოს.

ორი სხვა მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც კონსტიტუციურადაა განმტკიცებული, შეეხება მოსამართლეთა შერჩევის წესს, მათ კვალიფიკაციასა და უფლებამოსილების ვადას, და ხშირად (მაგრამ არა ყოველთვის), სასამართლოსათვის მიმართვის უფლებას.¹³⁷

საკონსტიტუციო ტრიბუნალის დამოუკიდებლობის უდიდესი მნიშვნელობის გამო, ის დებულებები, რომლებიც უზრუნველყოფს მის დამოუკიდებლობას, კონსტიტუციით უნდა იყოს გამყარებული. ამ საკითხთა წრეს მიეკუთვნება მოსამართლის არჩევისა თუ დანიშვნის ვადა, დისციპლინური პასუხისმგებლობა, პრივილეგიები, რომლებიც მოსამართლეობასთანაა დაკავშირებული და სასამართლოს ბიუჯეტი. ამასთან, ყოველივე ეს ისე უნდა იყოს ჩამოყალიბებული, რომ უზრუნველყოს სასამართლოს იმუნიტეტი როგორც საკანონმდებლო, ისე აღმასრულებელი ხელისუფლების პოლიტიკური ზემოქმედებისაგან. მაგალითად, შეიძლება მოსამართლის დანიშვნის ან გათავისუფლებისათვის აბსოლუტური უმრავლესობის მოთხოვნაც კი არ იყოს ზემოქმედებისაგან ადეკვატური დაცვა. სასამართლოს ბევრი გადაწყვეტილება, რო-

მელიც არაპოპულარული იქნება საკანონმდებლო ხელისუფლებისა და ჩვეულებრივი საზოგადოების წარმომადგენლებისათვის, ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე მოხსნის საკანონმდებლო ხელისუფლების აბსოლუტურ უმრავლესობასთან დაკავშირებულ ფორმალურ სირთულეებს.¹³⁸ ეს საფრთხე განსაკუთრებით რეალური ხდება მაშინ, როდესაც სასამართლო გადაწყვეტილებას იღებს არაპოპულარული უმცირესობის ან ინდივიდის სასარგებლოდ, მაგალითად, ეთნიკური უმცირესობები, როგორცაა თურქები ბულგარეთში, უნგრელები რუმინეთსა და სლოვაკეთში და საერთოდ ბოშა ხალხი ყველგან.

კონსტიტუციით უზრუნველყოფილი გარანტიები, რომელიც ითვალისწინებს კომპენსაციას, პრივილეგიებსა და დამატებით სოციალურ დაცვას როგორც მოსამართლეებისათვის, ისე მთელი სასამართლოს ადმინისტრაციისათვის, განსაკუთრებული მნიშვნელობის მატარებელია, რადგან ამ საკითხების გადაწყვეტა შეიძლება მთლიანად ან ნაწილობრივ განეკუთვნებოდეს აღმასრულებელ ან საკანონმდებლო ხელისუფლებათა უფლებამოსილებას. 1993 წელს რუსეთის პრეზიდენტმა ბორის ელცინმა რუსეთის საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებისადმი თავისი უკმაყოფილება გამოხატა იმით, რომ სასამართლოს თავმჯდომარეს ვალერი ზორკინს აგარაკი ჩამოართვა, ლიმუზინი კი შედარებით პატარა ავტომანქანით შეუცვალა. 1995 წელს ბულგარეთის მთავრობამ, რომელსაც იმ დროს ბულგარეთის კომუნისტური პარტია უძღვებოდა, გადაწყვიტა მნიშვნელოვნად შეეზღუდა სასამართლოებისა და განსაკუთრებით საკონსტიტუციო სასამართლოს დამოუკიდებლობა. საკონსტიტუციო სასამართლო წინ აღუდგა მთავრობის მრავალ ცდას საკუთარ კონტროლს დაექვემდებარებინა სასამართლო სისტემა და მრავალი სხვა უმნიშვნელოვანესი სამთავრობო აქტები გამოაცხადა ბათილად. შედეგად, მთავრობამ გამოსცა განკარგულება, რომლითაც სასამართლო გადაწყვედა პატარა, სრულიად შეუფერებელ შენობაში. საკონსტიტუციო სასამართლო, თავის მხრივ, არ დაემორჩილა მთავრობის განკარგულებას, გაასაჩივრა იგი უზენაეს სასამართლოში და მოიგო კიდევ ეს პროცესი.

სამწუხაროდ, აღმოსავლეთ ევროპის მხოლოდ რამდენიმე ქვეყნის ახალი კონსტიტუცია შეიცავს ისეთ დებულებებს, რომლებიც მიმართულია საკონსტიტუციო სასამართლოს დამოუკიდებლობის ზემოაღნიშნული შეზღუდვის წინააღმდეგ, თუმცა ყველა ერთხმად აცხადებდა, რომ სასამართლოები დამოუკიდებელია.

მაშინ, როდესაც სასამართლოს დამოუკიდებლობა დაცული უნდა იყოს გარეშე ზემოქმედებისაგან, მიკერძოებისა და არაობიექტურობის საფრთხე მომდინარეობს თავად მოსამართლეთა პირადი ან იმ პირთა ინტერესები-

დან, რომლებთანაც ისინი დაამყარებენ კავშირებს. მნიშვნელოვანი და საჭიროა, რომ ასეთი ინტერესების საწინააღმდეგო საშუალებების უზრუნველყოფა მოსამართლეთა გარდა დაეკისროს ვინმე სხვასაც, მაგალითად საკანონმდებლო ორგანოს. მაგრამ, იმის გათვალისწინებით, რომ, როდესაც საკანონმდებლო ხელისუფლებას სასამართლოების ზედმეტი კონტროლის უფლება აქვს, სასამართლოს დამოუკიდებლობას საფრთხე ექმნება. ასეთი გარეშე ინტერესების შეზღუდვას ახორციელებს აბსოლუტური უმრავლესობა, ორგანული კანონები ან თავად კონსტიტუცია, რომლის დებულებებიც დაცულია საკანონმდებლო მანიპულაციებისაგან.¹³⁹

საკმაოდ ადვილია თეორიული განსაზღვრა იმისა, თუ რა უნდა შედიოდეს თავად სასამართლოს მიერვე დადგენილ საპროცედურო წესებში, მაგრამ ეს ხშირ შემთხვევაში განსახორციელებლად საკმაოდ რთულია. სამართალწარმოების საპროცედურო მხარეს უადრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს და იგი დიდ გავლენას ახდენს კონსტიტუციური მნიშვნელობის ძირითადი გადაწყვეტილებების საბოლოო შინაარსსა და სახეზე. ასეთ საკითხებს მიეკუთვნება, მაგალითად, მხარეთა საპროცედურო უფლებები. ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია სამართალწარმოების პროცედურების დადგენაში საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის საჭირო დამოუკიდებლობის მინიჭება, რათა იგი იყოს საკმარისად მოქნილი და შეძლოს პროცედურული წესების დახვეწა „ცდისა და შეცდომიდან“ დაგროვილი გამოცდილების შესაბამისად. ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხი, როგორიცაა ხმათა გაყოფის შემთხვევაში სასამართლოს თავმჯდომარისათვის გადამწყვეტი ხმის მინიჭება, უნდა მოაწესრიგოს კონსტიტუციამ, ხოლო სასამართლომ საქმე კოლეგიებზე უნდა განიხილოს თუ პლენუმზე, ეს უკვე კანონით უნდა განისაზღვროს, რადგან აქ მთავარია საქმის მნიშვნელობა და იგი საკანონმდებლო ხელისუფლების გადასაწყვეტია. მაგრამ ის, თუ რა შემთხვევაში და როდის უნდა მოხდეს საქმეთა ზეპირი მოსმენა, ვის უნდა მოუსმინოს სასამართლომ უშუალოდ დაზარალებულთა გარდა ან რა როლი უნდა ჰქონდეს კოლეგიის მომხსენებელს, უნდა გადაწყდეს სასამართლოს მიერ მიღებული რეგლამენტით.

სამწუხაროდ, სასამართლოს საქმიანობის მომწესრიგებელი სხვადასხვა სახის ნორმების ასეთი მკაფიო და ერთგვაროვანი გადანაწილება სხვადასხვა იურიდიული ძალის დოკუმენტს შორის იშვიათად თუ ხდება და ქვეყნებს შორის განსხვავება ამ საკითხში გარდაუვალია. ერთი კი ცხადია, – სადაც არ უნდა განთავსდეს ესა თუ ის დებულება, მთლიანი ნორმატიული ბაზა უნდა უზრუნველყოფდეს სასამართლოს დამოუკიდებლობას და მუშაობის მოქნილობას, რათა სასამართლომ თავისუფლად და ეფექტიანად იფუნქციონოს.